

Skilsmässoritualen

- opplevelser og erfaringer frå eit
førstapersonsperspektiv utifrån en systemisk forståelse

Gustav Ledstam

VID vitenskapelige høgskole

Institutt for familierapi

Oslo

Masteroppsats

Master i familierapi og systemisk praksis

Antal ord: 25648

28.05.21

Upphovsrättigheter

Författaren har upphovsrättigheterna till uppsatsen.
Nerladdning för privat bruk er tillåtet.

Sammanfattning

Syftet med uppsatsen har varit att undersöka vad människor som genomgått någon form av offentlig skilsmässoritual tar med sig för erfarenheter av den, hur den påverkat dem och andra i deras närhet. Genom semistrukturerade intervjuer med fyra informanter, och genom en tematisk analys har jag presenterat fem teman vilka sedan analyserats genom att lyftas in i en systemisk och socialkonstruktionistisk kontext för att skapa ny och utvidgad förståelse av upplevelserna. Jag har kommit fram till att informanterna för det första tillskriver skilsmässoritualerna betydning för deras egen upplevelse av kontroll över en situation annars präglad av maktlöshet. Informanterna säger också att de genom ritualen fått möjlighet att nyskriva berättelsen om sig själva som de upplevt haft betydelse i möte med både vänner och familj. Informanterna berättar också att de genom ritualen fått motta omsorg och att ritualen underlättat för många i informanternas närhet ur den aspekten att de i det närmaste fått instruktioner för hur de kan och bör förhålla sig till informanterna. De olika ritualerna har för informanternas omgivning framstått som mer eller mindre oortodoxa vilket enligt informanterna kan ses på som ett bidrag till förståelse för att livet inte är så svartvitt. Genom de teorierna som använts söker jag först och främst förstå hur dessa upplevelser kan förstås i en systemisk, språkligt skapad kontext. Jag har genom analysen fått en djupare förståelse för de cybernetiska processer som präglar ett system i kris samt hur ny information kan hjälpa samma system att anpassa sig till en förändring. Likaså har jag sett hur ritualernas förlopp kan förstås utifrån grundläggande förutsättningar för kommunikation. Med hjälp av den narrativa metaforen har jag också kunnat se skilsmässoritualerna i ljuset av en språkligt skapad verklighet och genom några av de resonemang och teorier som följer i denna tradition. Bland annat genom Bachtins teorier om dialogism och polyfoni.

Nyckelord: #skilsmässoritual #skilsmässa #systemisk #nyskrivning #Watzlawick #ritual

Handledare: Jacob Cilius Vinsten Christiansen

Abstract

The aim of this thesis is to examine how people that have undergone some form of public divorce ritual experiences this, how it has affected them and others in their social network. Through semi-structured interviews with four interviewees and through a thematic analysis, I have presented five themes that have been analyzed in a systemic and social constructionist context in order to create a new and expanded understanding of the experiences. I have concluded that the interviewees first and foremost attributes importance to the divorce rituals for the experience of having control over a situation otherwise characterized by powerlessness. Through the ritual, the interviewees also say that they had the opportunity to rewrite the story of themselves which they considered important in relation to both friends and family. The informants also said that they through the ritual had received care and attention and that the ritual made it easier for many of the people in the interviewees system to relate to them because they felt they had received guidelines for how they could and should relate to the interviewees. The various rituals have from the interviewees surrounding system appeared more or less unorthodox, which according to the interviewees can be seen as a contribution to the understanding that life isn't black and white. Through the theories used, I elaborate on how these experiences can be understood in a systemic, narrative context. Through the analysis, I have gained a deeper understanding of the cybernetic processes that characterize a system in crisis and how added information can help the same system to adapt to a change. I have also seen how the effects of the rituals can be understood through the prerequisites of communication. With the help of the narrative metaphor, I have also been able to see the divorce rituals in the light of a narratively created reality and through some of the reasoning and theories that follow in this tradition, including through Bachtin's theories of dialogism and polyphony.

Keywords: #divorce ritual #divorce #systemic #narrativ #Watzlawick #rituals

Supervisor: Jacob Cilius Vinsten Christiansen

Förord

En masteruppsats skriver sig inte själv. Inte ens om man försöker. Därför är det också många att tacka när jag nu kan konstatera att den är ett faktum.

Först och främst önskar jag rikta ett varmt tack till mina informanter, tillika forskningsmedhjälpare, Anna, Arvid, Ina och Magne! Tack för era berättelser och reflektioner. Ni har berikat mig.

Tack till min familj Maria och barnen. De två största konflikterna vi haft under våra 8 år som gifta har handlat om att du anser att jag är en Herakleitos. Kanske kan denna studie bidra till att förklara min epistemologiska utgångspunkt på ett mindre provokativt sätt än jag annars klarar av att förmedla. Jag ska fokusera mindre på skilsmässor och mer på äktenskapets gåva i framtiden!

Tack till min handledare Jacob som trots att vi aldrig möts fysiskt, och att vi bor i två olika länder, ändå tagit sig tid att ständigt sitta vid min sida varje tillfälle jag skrivit. Du har varit den mest närvarande frånvarande handledaren jag haft och jag har burit dialogen med och om dig genom hela skrivprocessen.

Tack till Betanien Oslo, denna fantastiska arbetsplats, som möjliggjort mina studier genom en tillrättalagd arbetssituation.

Ett varmt tack vill jag också rikta till mina två klasser som jag varit en del av under de fyra senaste åren, samt de olika vägledningsgrupperna jag varit med i. Kamilla, Mette, Karoline, Anja - tack!

Tack till mitt senaste kollokvium bestående Kamilla Ødegård och Jan Flemming Raae. Alltid kloka och kärleksfulla.

Siv och Halvor – Jag har så mycket att tacka er för!

Håkon Hårtveit, tack för att du aldrig förstår och alltid bjuder på motstånd. Vår vänskap betyder mycket för mig!

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	1
1.1	Vad är en ritual?	1
1.1.1	Skilsmässans befintliga formella ritualer	2
1.2	Bakgrund till val av tema	3
1.3	Egen relation till skilsmässotematiken	3
1.3.1	Bortrationaliserad som ungdom	3
1.3.2	Husägare i skilsmässans smöröga	4
1.4	Problemställning och forskningsfrågor	4
1.4.1	Uppsatsens problemformulering	4
1.4.2	Uppsatsens forskningsfrågor.....	5
1.5	Studiens kliniska värde	5
1.6	Förslag till läsning	5
2	Tidigare forskning.....	7
2.1	Forskning kring ritualer generellt	7
2.1.1	Forskning kring ritualer vid sorg.....	7
2.2	Akademiska bidrag till forskning om ritualer och skilsmässa.....	8
2.2.1	Publicerade skilsmässoritualsböcker- instruktionsböcker	9
2.2.2	Tabloida artiklar vanligt förekommande.....	10
2.2.3	Sammanfattning av tidigare forskning.....	10
3	Teori.....	12
3.1	Systemteori	12
3.1.1	Cybernetik och feedbackprocesser	13
3.1.2	Kommunikationsteori.....	14
3.2	Den narrativa metaforen	15
3.2.1	Självvet - berättelsen om vem vi är	16
3.2.2	Berättelsens krav om att bli hörd.....	17
3.2.3	Myerhoffs definierande ceremonier.....	18
3.3	Socialkonstruktionism	18
3.3.1	Bachtins dialogism och flerstämdhet.....	19

3.3.2	Bachtins karneval	20
4	Metod.....	21
4.1	Inledning.....	21
4.2	Vetenskapsfilosofisk utgångspunkt	21
4.2.1	Kvalitativ metod	22
4.3	Datainsamling.....	22
4.3.1	Urval	23
4.3.2	Rekrutering.....	24
4.3.3	Intervjuguide	25
4.3.4	Ansökan NSD	26
4.3.5	Intervjuernas genomförande	26
4.3.6	Transkribering	27
4.4	Tematisk analys	28
4.4.1	Fas 1 – att bekanta sig med data	29
4.4.2	Fas 2 – att göra en första, inledande kodning.....	29
4.4.3	Fas 3 – att söka och identifiera teman	30
4.4.4	Fas 4 – evaluering av teman.....	31
4.4.5	Fas 5 – att definiera och namnge teman	31
4.4.6	Fas 6 – producera rapport.....	32
4.5	Etiska överväganden.....	32
4.5.1	Anonymitet och konfidentialitet.....	32
4.5.2	Informerat samtycke och frivillighet.....	34
4.5.3	Rapporteringsetiska överväganden	34
4.6	Överförbarhet, validitet och reliabilitet	35
4.6.1	Intern och extern validitet.....	35
4.6.2	Reliabilitet	36
5	Resultat.....	37
5.1	En tematisk översikt	37
5.2	Biografi om informanterna.....	37
5.2.1	Anna- signeringsfesten.....	38
5.2.2	Ina – Brevet efter julbrevet	38

5.2.3	Magne – det komplexa brevet	39
5.2.4	Arvid - skilsmässofesten	39
5.3	Tema 1: Kontroll – ”Vad, hur och när- pratar man med andra om det här?”	40
5.3.1	Upplevelse av kontroll om vad som sägs	40
5.3.2	Upplevelse av att ha kontroll över processen.....	41
5.3.3	Upplevelse av kontroll över vem som involveras	42
5.3.4	Upplevelse av kontroll över vem som inte involveras	43
5.4	Tema 2: Nyskrivning av historier- vem jag är som skild!.....	44
5.4.1	Förlåtelse och hämnd, en fråga om egenomsorg (assisterad distansering)	45
5.5	Tema 3 – Omsorgseffekten	45
5.5.1	Avsaknad av de förväntade förmaningarna	46
5.6	Tema 4 - Frihet till andra	47
5.6.1	Frihet att inte välja sida.....	47
5.6.2	Frihet att gå vidare	49
5.7	Tema 5 - Normkritikens gåva- inte svartvitt men konstigt.....	50
5.8	Tema 6 - Vadå ritual? – avsaknad av språk för skilsmässomarkering	51
5.9	Tema 7 - Skilsmässoritualens framtid.....	52
6	Analys	53
6.1	Tema 1: Kontroll	53
6.1.1	Introduktion till analys av tema	53
6.1.2	Att förstå begreppet kontroll	53
6.1.3	Kontroll genom handling- positivt med negativ feedback.....	54
6.1.4	Kontroll ur en relationell aspekt	55
6.1.5	Sammanfattning av tema kontroll	56
6.2	Tema 2: Nyskrivning av historier	56
6.2.1	Introduktion till analys av tema	56
6.2.2	En ny berättelse till en ny identitet.....	57
6.2.3	Identitet som produkt av ständiga urval.....	57
6.2.4	Ritualen som den narrativa ramen	58
6.2.5	En ny identitet skapar sig inte själv	58
6.2.6	Sammanfattning av tema nyskrivning av historier	59

6.3	Tema 3: Omsorgseffekten	59
6.3.1	Introduktion till analys av tema	59
6.3.2	Ett egenhändigt förändrat bias	60
6.3.3	Ritualen som en form av en definierande ceremoni	61
6.3.4	Omsorgsresponsen - resultatet av flerstämmdhet	62
6.3.5	Sammanfattning av tema omsorgseffekten.....	62
6.4	Tema 4: Frihet till andra	63
6.4.1	Introduktion till analys av tema	63
6.4.2	Offentligt bevittnad bandklippning- informerad intention.....	63
6.4.3	Min autonomi blir din frihet.....	64
6.4.4	Sammanfattning av tema frihet till andra.....	65
6.5	Tema 5: Normkritikens gåva – inte svartvitt men konstigt.....	65
6.5.1	Introduktion till analys av tema	65
6.5.2	Flera möjliga tolkningar än tungt och trist.....	65
6.5.3	Att markera med kroppen.....	66
6.5.4	Risken med humor är att folk tror man skämtar	66
6.5.5	Färgseende som gåva	67
6.5.6	Sammanfattning av tema normkritikens gåva – inte svartvitt men konstigt	67
7	Diskussion.....	68
7.1	Vad har jag kommit fram till?	68
7.1.1	Skilsmässoritualen ett annat ord för informering?	69
7.1.2	Att göra vad som helst är bättre än inget	69
7.1.3	Tidens tand påverkar berättandet	70
7.1.4	Andra möjligheter med studien	70
7.2	Kritisk genomlysning av genomförandet.....	71
7.2.1	När ett brev blir en ritual	71
7.2.2	Odelat positiv bild av skilsmässoritualen	72
7.2.3	Kan uppsatsen skada informanterna?	72
7.2.4	Är det sant är eller det "bara en historia"?	72
7.3	Vidare forskning.....	73
7.4	Skilsmässoritualens framtid.....	73

8	Avslutning.....	75
	Litteraturlista.....	77
9	Bilagor.....	81
9.1	Godkänd ansökan NSD	81
9.2	Informationsbrev och samtyckesblankett.....	82
9.3	Rekrytering facebook.....	84
9.4	Transkriberingsutdrag	84
9.5	Intervjuguide.....	84
9.6	Inas brev	86

1 Inledning

Medan giftermålets ritual har en närmast obligatorisk del i vårt samhälle och i vår populärkultur, verkar skilsmässans olika praktiker vara mer perifera. Ändå vet vi att skilsmässan är vanlig. Enligt nyare skilsmässoforskning går antalet skilsmässor i Norge ner (Zahl-Olsen, 2018). Denna trend har pågått de sista tio åren och skiljer sig från de föregående 25 åren då skilsmässorna ökade för varje år. Jag själv gifte mig år 2013. Rune Zahl-Olsen (2018) ger, rent statistiskt, mitt äktenskap en hygglig chans att överleva och menar att skilsmässoration för alla oss som gifte oss 2013 kommer hamna på mellan 27 - 40 %. Denna uppsats kommer emellertid inte att handla om skilsmässostatistik. I stället har jag den sista tiden blivit intresserad av det konträra mellan giftermålets offentliga praktiker, (med inbjudan, stor fest, vittnen genom "Gud och denna församling") och skilsmässans oftare dolda praktiker. Mer bestämt tror jag att skilsmässans undangömda plats i våra synliga praktiker/ritualer kan hindra att omsorg över de skilda blir utlöst. Därför är jag intresserad av att undersöka vad människor som genomgått någon form av offentlig skilsmässoritual tar med sig för erfarenheter av den, och hur den påverkar deras förmåga att komma vidare i livet. Men också hur dessa människor upplever att ritualen påverkat människor i deras närhet.

I detta inledande kapitel kommer jag fortsätta beskriva studiens bakgrund. Det gör jag genom att beskriva varför temat fångade mitt intresse och min egen relation till skilsmässotematiken. Innan dess kommer jag i korthet presentera en definition av begreppet ritual och säga något om de många ritualer som redan idag kantar skilsmässans väg. Jag kommer också beskriva vad jag anser vara det kliniska värdet av denna studie och presentera mina forskningsfrågor som jag genom studien ämnar svara på. Till slut kommer jag beskriva studiens struktur och ge läsaren en rekommendation om läsordning.

1.1 Vad är en ritual?

Ritualer finns i det stora och det lilla. Mina två barns vardag är ett talande exempel på att ritualerna följer människan i stort och smått: tandborstning, läsning vid läggning, aftonbön

etcetera. Små ritualer som markerar övergångar och kan förbereda oss på ett nästa steg. Vi ritualiserar våra liv för att orientera oss och sätta oss in i ett sammanhang, skriver ritforskare Ronald Grimes (2000) i boken *Deeply into the bones*.

Om nu tandborstningens för de flesta av oss tillhör en ritual som vi har ett omedvetet förhållande till finns det andra betydligt tydligare ritualer: övergångsritualer, även kallade passageriter. De förekommer över hela världen och i alla kulturer och kännetecknas av att de tydligt delar upp livet i ett före och ett efter. Barndop eller namngivningsceremoni, konfirmation, giftermål och begravning beskrivs vara fyra övergångsritualer som enligt Grimes (2000) förekommer i de flesta kulturer. En övergångsritual gör den statusförändring hos de individer som genomgår den, synlig för andra vilket gör att förändringen förflyttas från den privata sfären och manifesteras publikt (Arosio, 2016, s. 93). Därför menar Arosio (2016) som refererar till Turner (1969) att ritualerna hjälper både dem som genomgår förändringen i förstaperson samt dem som indirekt påverkas av den. Ritualens effekt, för dem som genomgår den och för den som berörs av den, är en stärkt social solidaritet skriver Durkheim (1912) refererad i Arosio (2016, s. 93).

1.1.1 Skilsmässans befintliga formella ritualer

Även om ritualteoretiker, som jag senare kommer skriva mer om, vurmar för införandet av skilsmässoritualer så är skilsmässan redan idag fylld av ritualer. Medling vid skilsmässa via familjerådgivning kan förstås som en av dessa. Med utgångspunkt i den bredare definition av ritualer kan andra ritualer vid en skilsmässa vara många: bodelning, överlåtelsekontrakt av lägenheter, uppsägning av gemensamt netflixkonto med mera. Jag önskar redan nu understryka att jag härmed avgränsar mig till att undersöka de skilsmässoritualer som inte har någon direkt juridisk betydning utan som löper som en parallell process av skilsmässans formella krav och göromål. "Offentlig" betyder i sammanhanget att ritualen når ut till utvalda delar av offentligheten, det vill säga till de nätverk och sammanhang informanterna i denna studie är en del av.

1.2 Bakgrund till val av tema

Under 2019 läste jag en rad artiklar som fångade mitt intresse. En artikel, som var en del av en debattserie, avhandlade utformandet av en skilsmässoliturgi hos en folkkyrka i Danmark. Den norska tidningen Dagsavisen publicerade i samma debatt en artikel, skriven av den tidigare chefredaktören för den kristna tidningen Vårt Land Helge Simonnes (2019). Där konstaterar författaren att kyrkan gjort lite för att formalisera processen kring skilsmässa. Han lyfter samtidigt fram att andra, oberoende av kyrkan, verkar ha behov för att tillsammans markera sin skilsmässa på olika sätt. Han lyfter fram exemplet med Amazongrundaren Jeff Bezos, och hans tidigare fru Mackenzie. Hon twittrade och tackade för allt stöd de både hade fått under skilsmässan. Jeff svarade genom att re-tweeta det Mackenzie skrivit och passade också på att tacka henne för att hon varit en fantastisk partner, mor och bundsförvant. En annan artikel i den brittiska tidningen The Guardian handlade om det ökande intresset för skilsmässofester (Kale, 2019). För mig var detta påfallande intressant läsning och jag blev nyfiken på att ta reda på mer. Bland annat vad människor som genomfört någon form av skilsmässoritual, (som jag faktiskt påstår att ett gemensamt twittermeddelande kan vara), själva upplever att de får ut av den.

1.3 Egen relation till skilsmässotematiken

Mitt intresse för tematiken är mångbottnad. Men i utgångspunkten är jag av uppfattningen att detta tema för mig inte är mer intressant än andra. Men för transparensens skull och för att bidra med ett autoetnografiskt perspektiv ska jag nu beskriva varför temat, antingen direkt eller efter en stunds stilla reflektion, skapat resonans i mig. I den andra ordningens cybernetiska tradition, som blir vidare presenterat i teorikapitlet, är det också av relevans för läsaren att förstå något om min relation till temat, då val, urval och tolkningar som jag under studiens lopp gör inte kan förstås utan att också ställa dessa i relation till mig som forskaren själv.

1.3.1 Bortrationaliserad som ungdom

När jag var omkring 15 år skilde sig min moster och min morbror. Att det fanns (och finns) ett genetiskt närmare släktskap till min moster än till den då ingifta morbrodern, och att det

skulle ha ett avgörande för hur den emotionella och relationella hemgiften skulle fördelas föresvävade inte mitt tonåriga jag. Tvärtom upplevde jag, som på ett känslomässigt plan var lika mycket släkt med båda två eftersom båda hade funnits i mitt liv lika länge, stor förvirring när min morbror inte längre önskade ha med mig att göra.

1.3.2 Husägare i skilsmässans smöröga

När jag och min fru köpte vårt sommarhus uppstod en situation som vi inte hade räknat med. Vårt hus låg i mitten av en rad på tre hus. På vardera sida om huset bor ett äldre par med barn som i skrivande stund är i 50-årsåldern. Barnen gifte sig med varandra och fick i sin tur barn som är i min ålder och är mina vänner. Samma år som paret skulle ha varit gifta i 30 år tog mannen i fråga initiativ till skilsmässa. Skilsmässan kom som en chock för flera, inklusive parets föräldrar, som fram till dess varit såta vänner. I skilsmässans spår följde missförstånd, besvikelser och svårhanterliga yttryck för sorg. Erfarenheten från detta har i allra högsta grad bidragit till mitt intresse för former att skiljas som i teorin kan underlätta livet för alla inblandade.

1.4 Problemställning och forskningsfrågor

Syftet med denna studie är alltså att undersöka vad människor som genomgått någon form av offentlig skilsmässoritual tar med sig för erfarenheter av den, hur det påverkat dem och vilken betydelse den spelat. Jag vill också söka förstå dessa upplevelser från ett systemiskt och socialkonstruktionistisk perspektiv.

Eftersom forskningsläget är begränsat kommer denna studie kunna bidra till ett vidare samtal om eventuella behov för offentliga praktiker vid skilsmässa.

1.4.1 Uppsatsens problemformulering

Hur beskriver människor som genomgått någon form av offentlig skilsmässoritual sin erfarenhet av den?

1.4.2 Uppsatsens forskningsfrågor

Följande forskningsfrågor kan bidra med att belysa problemställningen:

1. Hur har ritualen påverkat livet för den som genomgått den?
2. Vilken betydelse upplever den som genomgått ritualen att den haft för andra?
3. Vad motiverar genomförandet av en ritual?

I uppsatsens analys önskar jag vidare att reflektera över hur resultaten av studien kan förstås utifrån några av de begrepp och perspektiv som är synonyma med den familjeterapeutiska tradition jag befinner mig i.

1.5 Studiens kliniska värde

Att anslå det kliniska värdet av denna studie framstår som svårt för mig. Framför allt därför att det kliniska värdet beror på hur många som tar del av den; en akademisk hyllvärmare har litet eller inget kliniskt värde. Under studiens fortskridning har resultaten av studien i allra högsta, och direkta, grad påverkat människor i min närhet som själva befunnit sig i en skilsmässoprocess. Intresset för att ta del av andras upplevelser av skilsmässans olika praktiker verkar vara stort. Med det i åtanke är det rimligt att anta att också personer som kommer i kontakt med mitt professionella nätverk (bestående av familjeterapeuter, socialarbetare, psykologer, familjerådgivare etcetera) också skulle profitera av denna studie.

1.6 Förslag till läsning

I flera för mig betydelsefulla böcker har jag reagerat på att författarna ofta dristar sig att ge mig som läsare tips om i vilken ordning jag ska läsa boken. Som om bokens kronologiska struktur skulle vara otillräcklig. Nu tänker jag för första gången ge mig i kast med något liknande. För att lära känna de berättelser på vilka studiens resultat bygger rekommenderar jag att börja med att läsa *kapitel 5 – Resultat*. Kapitlet startar med en kort biografi kring varje informants ritual och vad som föranledde beslutet att genomföra den. Resterande resultatkapitel, där olika teman presenteras, är en naturlig fortsättning av resultatkapitlet.

För att ta sig an analysen kan det vara en fördel att först läsa *kapitel 3 – Teori* vilken är den teoretiska ramen för vilken resultaten kommer tolkas inom; kapitlet ämnar ge svar på hur resultaten kan förstås med en systemisk blick. Därefter kan läsaren med fördel läsa *kapitel 6 – Analys* och sedan fortsätta kronologiskt. *Kapitel 2 – Tidigare forskning* ger en överblick över forskningsläget och *kapitel 4 - Metod* beskriver hur jag insamlat, behandlat och analyserat min data.

2 Tidigare forskning

Kort sammanfattat kan man med fog påstå att det finns mycket forskning på skilsmässor och minst lika mycket kring ritualer. Skilsmässoritualer tycks däremot, i ett västligt sekulärt sammanhang, vara ett mycket mindre utforskat fält även om intresset inte saknas (Hoondert, 2019, s. 20). I detta kapitel kommer jag presentera tidigare forskning som jag anser kan ha relevans för min forskning. De olika bidragen är beskrivna i korthet för att ge läsaren en överblick av forskningsläget på temat.

2.1 Forskning kring ritualer generellt

Ritualforskning (ritual studies) är på inget sett nytt eller säreget. Det beskrivs inte som en teori eller metod utan kan förstås som ett interdisciplinärt fält som uppstod på 1970-talets mitt. Fältet utgjordes initialt genom kombinationen av antropologi, religiösa studier (liturgiska och teologiska) och teaterstudier (Post, 2015). Även om fältet ritualforskning kan sägas ha uppstått på 70-talet, är fältet ett resultat av andra akademiska discipliners utveckling med start från 1800-talet. Många teoretiker, som idag är oskiljaktiga från den akademiska disciplin de representerar, skrev om ritualer: Ricoeur (inom filosofin), Durkheim (antropologi), Jung (psykologi) för att nämna några (Post, 2015).

2.1.1 Forskning kring ritualer vid sorg

Romanoff (1998) beskriver i sin artikel att ritualens plats i ett intrapsykologiskt och psykosocialt perspektiv, för den berövade, i detta fall berövade från en familjemedlem genom dödsfall, kan fungera som ett fordon för transformering och mellanmänsklig sammankoppling. Detta utöver ritualens traditionella markering för en övergång.

I Norge har psykologen och professorn Atle Dyregrov (1951-) sedan 1988 arbetat med barn och vuxna som upplever väntade och plötsliga dödsfall. Han har, ibland tillsammans med professor Kari Dyregrov (1951-), skrivit en rad böcker som omhandlar hantering och debriefing av dödsfall och katastrofer. Bland dessa böcker återfinns också boken "Å ta avskjed- ritualer som hjälper barn genom sorg" publicerad 2010. En genomgående tematik

i Dyregrovs böcker handlar om just handlande, att göra något konkret och kroppsligt i stunder av kris, vilket också kan göra den relevant för denna uppsats.

2.2 Akademiska bidrag till forskning om ritualer och skilsmässa

Den italienska forskaren och sociologen Laura Arosio har sedan 2010 publicerat en rad artiklar som avhandlar skilsmässor och dess praktiker. 2011 publicerades artikeln "A Ceremony for Divorce? Emerging Practices for a New Rite of Passage" där forskaren bland annat skriver om ett växande intresse för skilsmässoritualer och vilka samhällliga och historiska faktorer som kan försvåra att dessa praktiker växer fram. Fem år senare, 2016, publicerar hon artikeln "Old and new rites of passage in contemporary Western societies: A focus on marriage and divorce ceremonies" där Arosio (2016) argumenterar för skilsmässoritualens potential och varför tiden nu är inne för denna typ av övergångsritual att få en plats i ett västligt samhälle. Arosio (2016) gör här en historisk kartläggning över övergångsritualens plats och funktion och ställer den i lyset av skilsmässans dokumenterade negativa konsekvenser för dem som berörs av den. Arosio (2016) efterlyser forskning på området eftersom en skilsmässoritual antas ha en god effekt för en skilsmässas minskade skadelidande.

Martin Hoondert (2019) försöker i sin artikel ge en litterär överblick över skilsmässoritualens historia samt besvara frågan varför människor tvekar på att använda sig av en sådan. Han konkluderar dock med att ritualen för skilsmässa, även om den förekommer på sina platser, på det stora hela kan betraktas som en *saknad* ritual. Även om Hoondert (2019, s. 30) säger att det inte finns ett entydigt svar på varför människor som skiljer sig inte tyr till skilsmässoritualer, även om de på sina håll existerar, skissar han ändå fram tre anledningar han tror kan förklara detta. Det första handlar om det tabu som i många fall kan följa en skilsmässa. Det andra menar han handlar om andra kulturellt betingade värden i samhället, så som trohet, lycka, kärlek, och att dessa kontrasterar skilsmässoritualens väsen. Det tredje handlar om själva ritualen. Hoondert (2019, s. 31) beskriver att det föreligger ett heuristiskt problem: ser vi på rätt platser och vad är egentligen en skilsmässoritual? I hans utläggning kring den sista punkten presenterar han hypotesen att skilsmässoritualens funktion är att

den genom narrativa framställningar om äktenskapets resa kan skänka tröst och mening. Det betyder i förlängningen (s. 33) att *övergången* i en övergångsritual som en skilsmässoritual inte nödvändigtvis sker mellan äktenskapet och skilsmässan, utan mellan skilsmässan och upplevelsen av acceptans inför den nya livssituationen.

Hoondert (2019, s. 20) refererar också till en avhandling av den schweiziska pastorn och forskaren Andrea Marco Bianca (2015) som genom sin nästan 1000 sidor långa avhandling ger exempel på skilsmässoritualer som förekommit, både i religiösa och sekulära sammanhang, samt psykologiska effekter av dessa. Avhandlingen som ej är publicerad på annat språk än tyska har av den anledningen inte kunnat inkluderas i denna uppsats.

År 2014 publicerade Kathleen Jenkins en etnografisk studie som utforskar hur 75 skilda troende personer, alla aktiva i olika religiösa sammanhang, hanterar sin skilsmässa. Hon fokuserar till stora delar på den terapeutiska aspekten vid att den som blir skild återberättar och återdefinierar sig själv. Jenkins säger att det att bli skild är som att befinna sig mellan sociala roller, högst sårbar, ståendes på föränderlig social mark (Jenkins, 2014, s. 10). Jenkins (2014) bok är skriven om och för en amerikansk publik. Detta kan enligt Grimes (2000, s. 152) vara viktigt att specificera då han menar att giftermålet i USA skiljer sig från andra delar av världen. Han skriver att giftermålet för den generiska amerikanen ofta är den första stora övergångsritualen en person genomgår vilket därför laddas med stora förväntningar. Detta innebär att giftermålet fylls med innebörd som andra kulturer har egna ritualer för; giftermålet blir beskrivet som tillfället när en flicka blir en kvinna, en kille blir en man etcetera. Grimes (2000, s. 152) förklarar: "Despite their graduations, students in my classes believe they lack explicit initiation, so for them a wedding is often experienced as their first ceremonially marked transition across a major life-cycle threshold". Att fylla giftermålet med så mycket innehåll borgar också för skammen när skilsmässan är ett faktum.

2.2.1 Publicerade skilsmässoritualsböcker- instruktionsböcker

I genren för självhjälplitteratur finns det en rad böcker publicerade om skilsmässor och vad människor kan göra för att hantera dem. Här blir också skilsmässoritualer nämnda vid några tillfällen. Men ett vanligare förekommande tema är vikten av att söka stöd i sitt nätverk, och att detta kan vara lättare sagt än gjort. Om detta skriver exempelvis Anna Bennich Karlstedt

(2016, s. 32) i boken *Vägen genom skilsmässan: att hantera en förlorad kärleksrelation*. Ingela Bendt gav 2005 ut boken *Skilsmässa: Ritualer vid separation* där hon bland annat redogör för den svenskkyrkliga skilsmässoritual hon var initiativtagare till vilken genomfördes i Stockholm 2010. Ritualen som kallades ”När det känns som allt har brustit” blev också föremål för en C-uppsats av Thore Rosenberg (2010) där författaren konkluderar med att temamässan kan ses som en ritual och att den bör ha en naturlig plats i kyrkans praktiker.

Internationellt finns också en rad steg-för-stegböcker på hur skilsmässoritualer kan genomföras. Hoondert (2019) refererar i sin presentation av befintliga självhjälpböcker framför allt till tre verk. Dessa är Laura Collins bok, *Sacred Separations: The Divorce Ritual Workbook* från 2014, samt Lois Tarter, *The Divorce Ritual: Get up, Get out, and Get on with Your Life* publicerad 2012.

2.2.2 Tabloida artiklar vanligt förekommande

Förutom genom vetenskapliga bidrag och självhjälpböcker är skilsmässoritualen i perioder ofta omskriven i mer tabloida sammanhang. Några av dessa har jag nämnt i *kapitel 1.2 Bakgrund för val av tema*. Expressen, och mer specifikt Anja Praesto skrev 2019 en artikel om ett par som markerade sin skilsmässa med en stor fest. Expressens relationsredaktion konstaterar i artikeln att den amerikanska trenden med skilsmässomarkeringar kommit till Sverige Praesto (2019). Dessa porträtt förekommer med jämna mellanrum hos skandinaviska mediehus men kommer inte att redogöras för vidare.

2.2.3 Sammanfattning av tidigare forskning

Sammanfattningsvis kan jag konstatera, liksom Hoondert (2019), att det varken saknas forskning om skilsmässor eller ritualer. Skilsmässoritualer är däremot ett mindre utforskat område. En anledning till detta har troligtvis med förekomst att göra. Skilsmässoritualen är fortfarande något ovanligt. Tillräckligt ovanligt för att skapa rubriker de gånger någon markerar sin skilsmässa offentligt. En annan aspekt av den tidigare forskningen som jag presenterat är att den ofta är sammankopplad med religion eller religiösa sammanhang. Med andra ord finns det anledning att häva att denna uppsats kan fylla ett akademiskt tomrum. Den kan bidra

med att få en inblick av upplevelser av skilsmässoritualer från ett förstapersonsperspektiv sett med en systemisk blick.

3 Teori

I detta teorikapitel kommer jag beskriva väsentliga delar av den teoretiska referensram jag använder mig av i analyskapitlet. Avsikten är alltså att detta kapitel ska säga något om genom vilka glasögon resultatet av studien kan förstås. Gemensamt för teorierna är att de alla är starkt förankrade inom den familjeterapeutiska begreppsvärlden. Det är också teorier som är starkt kopplade till tankegodset om en språkligt skapad verklighet. En av förklaringarna till detta kan du läsa i kapitel 4.2 *Vetenskapsfilosofisk utgångspunkt* där jag redogör jag för att studien vilar på en socialkonstruktionistisk grund.

Socialkonstruktionismen blir också närmare beskriven i innevarande kapitel. Teorierna är utvalda och framskrivna efter att intervjuerna blivit genomförda och bearbetade genom den tematiska analysen som blir utförligt beskriven i kapitel 4.4 *Tematisk analys*. Detta ligger i linje med den induktiva tillnärmningen så som den blir beskriven av Braun och Clarke (2006, s. 83). Förutom teorier som springer ur systemteoretiska teorier och begrepp (och som tidigare nämnt socialkonstruktionism) använder jag mig också av begrepp som springer ur narrativ teori. Jag har däremot valt att benämna den som *den narrativa metaforen*. Detta för att jag avser betona idéer hämtade ur tillämpad teori, det vill säga praxis, närmare bestämt från narrativ terapi. Anledningen är att narrativ teori (och analys) som begrepp är inte *en* utan en mångfald av teorier som används inom många olika traditioner, och vars metaforer ibland är motstridiga (Johansson, 2005 s. 20; McLeod, 1997, s. 31; White & Epston, 2000, s. 50).

3.1 Systemteori

Systemteori som samlingsbegrepp kan säga något om det paradigmet som gör gällande att det system som människan är en del av, är ett system där hon också blir betraktad och förstådd som en del av ett samspel, utan möjligheter för att ställa sig utanför systemet. Gregory Bateson (1904–1980), som anses vara en av de största representanterna för det systemiska paradigmet menade, enligt Jensen (2009, s. 23), att människan var en del av en helhet som det inte är möjligt att särskilja sig från. Systemteori bör som nämnt förstås som ett samlingsbegrepp som omfattar en rad olika teorier som till exempel generell systemteori (GST), information- och kommunikationsteori, spelteori och cybernetik (Schjødt & Engeland,

1989, s. 43; Ølgaard, 2004, s. 50). Ludwig von Bertalanffy (1901-1972) formulerade den generella systemteorin och önskade genom den skapa en överordnad teori som samlade cybernetik, spelteori och informationsteori. Både Bertalanffy och Bateson var biologer vilket blev synligt i deras teoriformulering; Bateson benämnde system som ekologiska system och Bertalanffy beskrev systemets beståndsdelar som organismer. Organismer som är en del av en helhet vilken skulle tillintetgöras om de blev observerade utanför sin helhet (Ølgaard, 2004). Systemteorin är representerad som teori i denna uppsats delvis för att den representerar det paradigm ur vilken cybernetiken och kommunikationsteorin kan förstås, men också för att den kan hjälpa oss förstå samspelet mellan informanterna och övriga systemmedlemmar.

3.1.1 Cybernetik och feedbackprocesser

Både den generella systemteorin och cybernetiken öppnade enligt Johnsen och Torsteinsson (2012, s. 31) upp för att studera problem och fenomen på ett nytt sätt: Att förstå hur de uppstår, vilken funktion de har, hur de vidmakthålls och vad som kan skapa ändring. Genom dessa teorier blev en tillskrivningsförskjutning möjlig; ett problem gick från att bli beskrivet som intrapsykologiskt (inneboende i en människa) till interaktionellt (Bateson, 1980, s.106; Johnsen & Torsteinsson, 2012, s. 31). Cybernetiken, som likt systemteori, har sin härkomst från matematik, fysik och ingenjörskonst, kan enkelt beskrivet definieras som 'studien om självreglerande system'. Den är intresserad av ett systems organisering och på hur organiseringen vidmakthålls och eller förändras. Några centrala begrepp som står centralt inom cybernetiken och som blir viktiga i arbetet att förklara ett systems mänskliga interaktion är: cirkularitet, feedback, punktuering och karta och terräng. I den systemiska familjeterapeutiska traditionen är dessa begrepp att betrakta som helt elementära och välkända. Cybernetiken som begrepp har dock utvecklats genom åren. Första ordningens cybernetik var präglad av modernismen och tog utgångspunkt i att systemet kunde beskrivas utifrån, och var oberoende av vem som observerade interaktionellt (Johnsen & Torsteinsson, 2012 s. 32). I den andra ordningens cybernetik blev en observation av ett system beroende av vem som observerade; en forskare som studerar skilsmässoritualens roll påverkar också berättelsen och förståelsen av en skilsmässorituals funktion. Det blev också viktigt för en forskare i den andra ordningens cybernetik att ta ställning till varför den tror som den tror.

Detta resonerar med fenomenet epistemologi och Johnsen och Torsteinsson (2012, s. 32) beskriver att den andra ordningens cybernetik förflyttar sig mot konstruktionismen.

Cybernetiken, som här efter åsyftar den *andra ordningens cybernetik*, var och är, som tidigare nämnt i stycket ovan, intresserad av *feedback* som process. Feedback beskrivs antingen som positiv eller negativ (Bateson, 1980, s. 214; Bateson, 2000, s. 237). Positiv feedback handlar om avvikelseförstärkande mekanismer, som resulterar i mer av det samma. *"Systemet får återkoppling från omgivningen om att det avviker från ett redan givet värde på ett sätt som får avvikelsen av förstärkas. Konflikten eskalerar."* Johnsen och Torsteinsson (2012 s. 33) Negativ feedback innebär det motsatta och inträffar när mindre av ett givet beteende medför de-eskalering av ett beteende (Bateson, 2000, s. 237).

3.1.2 Kommunikationsteori

Idén om feedback och cirkularitet erbjuder en annan världsuppfattning än determinism och orsak-verkanförklaringar när det kommer till att förstå vad som händer i ett system (Johnsen & Torsteinsson, 2012 s. 32; Schjöldt & Engeland, 1989, s. 59). Jensen och Ulleberg (2013) sorterar in cybernetiken under kommunikationsteori, vilket heller inte den är *en* teori utan i själva verket en mångfald av teorier som tidsmässigt spänner över två sekel: från Platon till Habermas. Ändå önskar jag lyfta fram en teoretiker, utöver Bateson som redan blivit omnämnd, som fått stor betydelse för familjeterapifältet: Paul Watzlawick (1921-2007). Han formulerade tillsammans med Janet Beavin Bavelas (1940-) och Don Jackson (1920-1968) fem axiom, det vill säga grundsatsen och förutsättningar för vad kommunikation är. En av dem är att all kommunikation sker cirkulärt. Handling A leder till handling B som i sin tur utlöser handling C som i sin tur kan leda till vidare till ytterligare handlingar. I en liknande feedbackprocess kan vi inte skilja mellan början och slutet (Johnsen & Torsteinsson, 2012, s. 33). Om detta skriver också Bateson i boken *Mind and Nature* (1979, s. 90-93). Watzlawick liknar handlingsförloppet vid neuronerna som genom sin handling utlöser handling från nästa neuron (Watzlawick, 1967). En annan av de fem axiomen de beskriver handlar om att det inte är möjligt att inte kommunicera; *"One cannot not communicate"* som författarna sammanfattar axiomen. Att vara aktiv eller passiv, att använda ord eller tystad. Både tillvägagångssätten kommunicerar till sin omgivning och omgivningen kan inte *inte*

respondera och kommunicerar således själva tillbaka (Watzlawick, 1967, s. 49). En tredje axiom beskriver Watzlawick handla om att kommunikation alltid kommunicerar både innehåll och relation. Bateson menar enligt Jensen och Ulleberg (2013, s. 24) att vi huvudsakligen viger vår mellanmänniska kommunikation åt att definiera våra relationer och genom sättet vi kommunicerar berättar för varandra hur vi ser på relationen där kommunikationen föregår. Innehållet (content) är underställt den relationella aspekten av kommunikation (Watzlawick, 1967, s. 121). Hur ord och uttryck tolkas beror på vilken relation de som kommunicerar har till varandra, men relationen förhandlas också genom de ordval och uttryck som blir utväxlade. Därför är kommunikation alltid båda två: innehåll och relation.

Punktuering

Punktuering som begrepp ämnar beskriva den organisering av mening och förståelse vi tillskriver samspelssekvenser. I en cirkulär samspelssekvens, som kontrasterar från antagandet om att samspel kan förstås linjärt, förstås punktuering som ett sätt att konstruera och förstå verkligheten (Watzlawick, 1967, s. 54). Punktuering handlar om vad vi (med ord och uttryck) lägger fokus på i våra samhandlingsmönster som i sin tur kommer bidra till att definiera och konstruera upplevelsen av verkligheten. Watzlawick (1967, s. 121) ger oss bilden av labbråttan som säger att hen lyckats träna upp sin laboratorie- experimentör till att ge råttan mat: *"I have got my experimenter trained. Each time I press the lever he gives me food"* (s. 56). Bilden, som kan verka banal, är en tydligt talande bild av att vår egen historieskrivning i hög grad påverkas av *hur* vi punktuerar, det vill säga vad vi lägger fokus på i berättelserna vi berättar.

3.2 Den narrativa metaforen

Jag har i kapitlets inledning skrivit varför jag inte tar utgångspunkt i det som ofta benämns som *narrativ teori*. Jag fortsätter nu med att presentera ett mer praxisnära teoretiskt resonemang kring den narrativa metaforen. Detta teoretiska perspektiv används i denna uppsats då den kan säga något om informanternas berättelser om upplevelser, vilket i sin tur är en del i att besvara studiens problemställning och dess forskningsfrågor.

Berättelsen vi berättar om våra liv. Kanske är det just så den narrativa metaforens innebörd enklast kan beskrivas. Michael White [1948-2008] och David Epston [1944-] beskriver i boken "Narrativ terapi- en introduktion" (2000, s. 50) att vi uppfattar och upplever våra liv genom de historier vi berättar om dem. Historierna kan i denna metafor beskrivas vara ramen till de upplevelser vi berättar om, och som således också påverkar och formar innehållet den ramar in (Lundby, 1998, s. 30). Genom de historierna vi berättar om oss själva kan vi skapa mening och sammanhang, en funktion som enligt Lundby (1998, s. 30) inte kan uppstå ur ett vakuum. Det ständiga tolkandet och återberättandet av våra erfarenheter utgör grunden för hur vi kan förstå vårt förflutna men också för hur vi kommer att berätta om vår framtid. Berättandet (om till exempel erfarenhet) konstruerar förståeliga början och slut vilket möjliggör att vi kan skapa sammanhang och mening i våra liv (Bruner, 1990, s. 25; Lundby, 1998 s. 30). Berättandet förstås alltså inte som en neutral återspeglning av "verkligheten" utan som ett skapande av (en utvald del av) verkligheten (Lundby, 1998 s. 30; White & Epston, 2000, s. 105). De samskapade ramarnas syfte är också att dela erfarenheter/minnen i ett sammanhang snarare än att säkra vår individuella berättelse (Lundby, 1998 s. 57). Trots att erfarenheter ramar in betyder det inte att de är fastlåsta eller förblir oföränderliga. Tvärt om ändras de hela tiden för att passa in i vår föreställning av världen. Lundby (1998, s. 56) skriver: "*Historierna er fulla av hål som folk själva måste fylla för att historien ska förstås. Dessa hål bjuder in människor att använda sin egen erfarenhet och fantasi.*" Genom varje berättad historia nyskriver vi våra liv. Livsutveckling är i den narrativa metaforens kärna i allra högsta grad knuten till dessa nyskrivningsprocesser, det vill säga: hur vi berättar om våra liv och erfarenheter.

3.2.1 Självet - berättelsen om vem vi är

I den narrativa traditionen är förståelsen av *självet* central. I linje med en socialkonstruktionistisk approach konstitueras människans identitet inte av något hos henne inneboende eller essentiellt utan genom något som skapas i de berättelser vi berättar om oss själva. Ett argument för detta är enligt Bruner (1990, s. 100) att vi inte kommer ifrån att förklaringar om oss själva- vare sig den kommer från en psykoanalytiker med dennes tankegods om jaget och överjaget eller från en radikalkonstruktivist - alltid är ett urval och en konstruktion. Bruner (1990, s. 116), som refererar till Polkinghorne (1988, s. 150) menar

att vi genom den narrativa formen åstadkommer vår egen identitet - självet- vilken skapar en helhet av vår existens när vi ser på våra liv som en ständigt föränderlig historia. Självet är därför inte en statisk substans utan förhandlar förändring som en konsekvens av livets scenbyten och skiften (Bruner, 1990, s. 116; Polkinghorne, 1988, s. 150). Livets begivenheter kan på samma sätt sägas begränsa konstruktionen *självet* eftersom den alltid står i relation till individens "verkliga" erfarenheter; självet som konstruktion är inte fri eller oberoende av det upplevda även om självet skapas genom berättelserna vi berättar om oss själva (Lundby, 1998, s. 62).

3.2.2 Berättelsens krav om att bli hörd

Ett narrativ implicerar en relationell aspekt. En berättelse kan sägas existera mellan berättaren och mottagaren och blir därmed alltid skapad i relation till någon. Lundby (1998, s. 56) skriver att historier förmedlar mening om historieberättaren såväl som om den sociala kontexten och publiken. Samtidigt påverkar berättelsen kontexten och historieberättarens identitet (s. 56). På så sätt skapar berättaren genom sin berättelse en bekräftelse av sin rätt att tillhöra den grupp som berättelsen ämnar adressera; genom berättelsen gör berättaren sig själv till en del av det sammanhang hen vänder sig till. Historierna vi berättar kommunicerar berättarens önskan om position i gruppen, vilken sedan förhandlas av gruppen mot bakgrund av erfarenheter och historia (s. 56). McLeod (1997) återberättat i Lundby (1998, s. 57) beskriver att idén om att berättelserna, förutom information, också representerar en social och interpersonell handling är viktiga för att förstå betydelsen av historieberättandet i givna sammanhang; att berätta, och att bli betraktad som värdig att bli hörd är ett steg i riktning mot nya upplevelser om vem de är. Terapirummet kan i detta sammanhang ses som en konstgjord arena där dessa berättelser, "bara" i kraft av att de blir berättade (och mottagna), skapar nya insikter och konstruktioner om vem berättaren är. Denna aspekt av den narrativa metaforen beskriver antropologen Barbara Myerhoff [1935-1985] som *medlemskapsmetaforen*.

3.2.3 Myerhoffs definierande ceremonier

Myerhoff (1982, s. 111), antropolog och filmskapare, myntade begreppet Re-membering, vilket med hjälp av ett ordspill ramar in medlemskapsmetaforens kärna; att vi genom berättande och återberättande säkrar vår plats som medlem i en grupp. White kallade senare detta för att ha medlemskap i livets klubb (White, 2006, s. 63). Myerhoff, som arbetade i ett judisk community för äldre i Kalifornien, såg att det fanns brist på naturlig publik för de äldre att kunna återberätta sina själv-definierande berättelser för. Ur bristen fanns utrymme för att forma en praktik som gav utrymme för människor att berätta och bli hörda i syfte att genom social handling forma (och bibehålla) sin identitet (Johnsen & Torsteinsson, 2012, s. 278; White & Epston, 1990, s. 191). Denna konstgjorda arenas praktik kallade Myerhoff (1982, s. 105) för *definierande ceremoni*. ”*Begreppet definierande ceremonin är tänkt som en metafor för hur vi strukturerar sammanhanget som en uppföljning av de fylliga berättelserna som människor i en narrativ kontext ger om sina liv och sina identiteter*” Johnsen och Torsteinsson, 2012, s. 278. Ceremonin i Myerhoffs fall innebar i korthet ett berättande genom en fast och på förhand bestämd ritual, där människor från olika sammanhang bjuds in (grannar, terapeuter eller andra som har liknande erfarenheter). Berättaren berättar först sin historia varpå gruppen responderar genom att återberätta berättelsen samt förmedla hur de påverkas av berättelsen och vad som skapar resonans. Lundby (2005, s. 159) beskriver att ceremonin har många likheter med det reflekterande teamet, som också White var inspirerad av.

3.3 Socialkonstruktionism

Jag har i det innevarande kapitlets inledning redovisat att den kunskapssyn som genomsyrar denna uppsats är av socialkonstruktionistisk börd. Detta redogör jag också för i kapitel 4.2 *Vetenskapsfilosofisk utgångspunkt*. Jag önskar nu, efter ytterligare några sammanfattande meningar, gå närmare in på vad ett par av de som blivit starkt förknippade med socialkonstruktionismen formulerat. Innevarande kapitel fyller också en viktig funktion i att ge en teoretisk grund till de resonemang i analysen som avser besvara hur informanternas nätverk upplevt skilsmässoritualen, det vill säga forskningsfråga två.

Socialkonstruktionismen är inte en skola, men den är som riktning heller inte präglad av en stor mångfald. Samlande för begreppet är tanken om att mening och förståelse, som beskrivs som sociala aktiviteter, nås först genom symbolbaserade språk. En annan aspekt är att mening och förståelse är beroende av tid och plats (kontext) Lock och Strong (2014, s. 31–32). Som en konsekvens av uppfattningen om en språkligt konstruerad verklighet beskrivs den som antiessentialistisk, då den inte söker avslöja föremål eller individers "verkliga kärna" då denna skapas i språket, i samspel med andra och sin omgivning (s. 32); Verkligheten utspelar sig, som Gadamer skrev, i språket (s. 99). I samlingsbegreppet socialkonstruktionism ryms flera samhällsteoretiska teorier, däribland postmodernitet och poststrukturalism. En poststrukturalistisk tanke är enligt Johnsen och Torsteinsson (2012, s. 40) att "teorier om *sanning* och *verklighet* i bästa fall är en av flera perspektiv av verkligheten".

3.3.1 Bachtins dialogism och flerstämmdhet

Sanningar uppstår enligt Bachtin (1984a, s. 110) återgett i Lock och Strong (2014, s. 132) inte-, och kan inte existera, i huvudet hos en enskild individ utan uppstår mellan människor i deras dialogiska interaktionsprocess. Bachtins begrepp dialogism tar sitt ursprung i antagandet om att en människa inte äger rätten till ett ord då också ordets mottagare äger, och på så sätt också medförfattar, ordets innebörd (s. 127). Vi kan således bara äga halva ordet. När vi som dialogpartner eller som mottagare av ord tolkar vi dessa orden är tolkningarna specifika för oss och tar utgångspunkt i vår egen erfarenhet och historia; när jag blir talad till, talar också mina erfarenheters röster till mig. Bachtin beskrev att kommunikationen pendlade mellan två huvudtendenser: det centripetala och centrifugala (s. 133). Den centripetala kommunikationstendensen beskrivs som en mer snäv och stringent kommunikation medan den centrifugala representerar en mångfald av meningar och kommunikationssätt.

Bachtin introducerade också nya tankar kring begreppet polyfoni. Polyfoni, eller flerstämmdhet, syftar på att vi i de dialoger vi är en del av också (samtidigt) för samtal med många andra röster (verkliga och föreställda) utan att dessa smälter samman (s. 133). Våra erfarenheter och historia kanaliseras inte, enligt detta tankesätt, till *en* röst. I stället samtalar

vi med vår historias alla röster samtidigt och kontinuerligt. När vi upplever att vi blir osäkra eller dragna i olika riktningar är det enligt Bachtin (1984a, s. 10) en konsekvens av de olika dialoger vi haft.

3.3.2 Bachtins karneval

I sammanhang präglade av centripetal kommunikation (nederlag eller kristider) och där det är svårt att se en mångfald av *mening* presenterar Bachtin sin tanke om karnevalens tillstånd. Karnevalen¹, beskriver Bachtin som ett tillfälligt utträdande ur sociala konventioner och de kulturella hierarkier de är förankrade i. På individnivå kan det betyda att peka näsan åt konventionella praktiker och bryta ut upp från invanda tankemönster så att nya möjligheter kan uppstå (Lock & Strong, 2014, s. 135). Enligt Bachtin är karnevalens tillstånd en möjlighet att slå ihop den sociala konventionens allvarliga stelhet med humor, lek respektlöshet och okaraktäristiskt beteende. När allt är annorlunda kan andra saker än de väntade hända. Karnevalen kan förstås som en extremversion av den centrifugala tendensen. Bachtin pekar på att det finns ett behov för många att i korta perioder utträda ur dessa vanliga konventioner för att skapa ny förståelse och för att uppnå ny mening (s. 135–136). Bachtin viktliggär kreativa och etiska processer för att skapa ny mening på; Mening måste kanske utmanas om den är allt för centripetal eller om meningen är fastlåst i auktoritära diskurser som hindrar meningen att formas (s. 136). Andra gånger är det det motsatta. Karnevalska relationer och kreativa dialoger kan, som Lock och Strong (2014, s. 136) skriver, bidra till att mening verkar mindre deterministiskt.

¹ För att förstå begreppet karneval i överförd betydelse kan det vara bra att känna till att *karneval* traditionellt är perioden mellan trettondagen och askonsdagen vilken firas som mest intensivt dagarna före fastans start. Också kallad Mardi Gras. Om fastan symboliserar en avskalad och allvarlig period är karnevalen det motsatta.

4 Metod

4.1 Inledning

I kommande kapitel kommer jag redogöra för uppsatsens metodologiska utgångspunkt samt närmare beskriva några av de val som blivit gjorda i förbindelse med studiens framväxt. Metodkapitlet innehåller en övergripande presentation av analysmetoden, beskrivning av urvalskriterier och tillvägagångsätt samt genomförandet av intervjuer. Därtill presenteras processen med ansökan till NSD. Kapitlet innehåller också en mer detaljerad beskrivning av hur analysmetodens olika steg blivit arbetade med. I innevarande kapitel kommer också forskningsetiska aspekter presenteras.

4.2 Vetenskapsfilosofisk utgångspunkt

Denna studie vilar vetenskapsfilosofiskt på en socialkonstruktionistisk grund vilken i sin tur kan placeras i det postmoderna vetenskapsparadigmet. I den socialkonstruktionistiska traditionen beskrivs det sociala språket som förutsättningen för kunskap (Lock & Strong, 2014, s. 31; Thomassen, 2011, s. 180). Ytterligare ett kännetecken på socialkonstruktionistisk hållning är att man ser ett direkt sammanhang mellan förståelse och social handling, det vill säga att våra tolkningar- konstruktioner av verkligheten - får konkreta effekter i form av handlingar: *"Ifall jag tror att föräldrar är orsaken till sina barns problem, vill jag handla i linje med denna övertygelse och därmed också skapa en sådan verklighet"* (Johnsen & Torsteinsson, 2015, s. 40). Inom familjeterapi har socialkonstruktionismen haft stor inverkan för praktiken. Förhåller sig en familjeterapeut till en socialkonstruktionistisk systemisk förståelse blir det bland annat viktigt att ta utgångspunkt i klientens konstruktion av världen. Likaså att klientens förståelse skapas och ändras i relation till familjeterapeutens (Tjersland & Eriksen, 1995, s. 141). En socialkonstruktionist har, som Lock och Strong (2014, s. 32), uttrycker det, ett ansträngt förhållande till essentialismen (idéen om att människan har essentiella egenskaper). I stället ser socialkonstruktionisten människan som instrumentell eftersom hon utformar sin egen identitet inom olika sociokulturella traditioner genom att i handling skapa de diskurser som används för att definiera sig själv (Lock &

Strong, 2014, s. 32). Fenomen, sociala eller andra, ligger alltså inte stilla och väntar på att bli upptäckta- de uppträffas i diskursiva praktiker (Thomassen, 2011 s. 182).

4.2.1 Kvalitativ metod

Med tanke på min epistemologiska utgångspunkt och för att jag med studien ämnar undersöka människors upplevelser av skilsmässoritualer, har jag valt att använda mig av en kvalitativ metod för att besvara mina forskningsfrågor. Den kvalitativa metoden, som i sig själv inte är *en* metod utan innehåller en mångfald av forskningsmässiga tillvägagångssätt, önskar just en fördjupad kunskap om sociala fenomen (Thagaard, 2013, s. 11). I den kvalitativa forskningen är relationen mellan forskare och informant en faktor som förstås som avgörande för resultatet; i en värld där forskaren själv är den som ska förstå, tolka och analysera resultatet av en studie är information och transparens kring forskaren uppenbart essentiell. Därför, skriver Thagaard (2013, s. 11), är också denna studies trovärdighet och överförbarhet beroende av en tydligt beskriven process som på ett transparent sätt beskriver de olika val som blivit tagna längs vägen. Eller som Malterud (2017, s. 15) skriver: *"Vetenskaplighet är inte knuten till en bestämd forskningsmetod. Det är hur kunskapen inhämtas och hanteras som avgör om den håller vetenskapliga mått."*

4.3 Databeskrivning

Möjligtvis är begreppet *"insamling"* av data ett missvisande ord eftersom jag, som jag redogjort för, tänker att kunskap skapas i språket, som i dialog med den kontext och diskurs språket befinner sig i, förstås och förtolkas. Men sättet att skapa, konstruera denna data har i denna studie företagits genom en intervjustudie. Kunskap är uppnådd genom frågor och svar, genom den relation frågorna ställs i, i den kontext frågorna ställs i och genom det språk vi använder, säger Kvale och Brinkmann (2015, s. 335). Just författarna Kvale och Brinkmanns bok *Det kvalitativa forskningsintervju* (2015) samt Monica Dalens bok *Intervju som forskningsmetod* (2004) har varit de böcker som främst inspirerat planerandet och genomförandet av denna studie.

4.3.1 Urval

Som överordnad urvalsteori använder sig denna studie av ett *strategiskt* urval så som beskriven av Thagaard (2009, s. 55). Det vill säga att informanterna till denna studie inte är tillfälligt valda utan är strategiskt utvalda med tanke på att de besitter egenskaper/erfarenheter som möjliggör dem att bidra till ett besvarande av mina forskningsfrågor. Urvalsteorin kan därför ses som överordnad en mer specifik urvalsprocess och är enligt Thagaard (2009) synonym med kvalitativ forskning. Val av informanter inom den kvalitativa forskningen är enligt Dalen (2004) en särskilt viktig fråga. Vem ska intervjuas, hur många och efter vilka kriterier ska de väljas ut? Dalen (2004, s. 51) menar att förekomsten av teoretiseringen av urval i forskningsmetodböcker varierar kraftigt och att olika vikt läggs vid olika delar av urvalet. En tendens som Dalen (2004) tror sig se är den tenderade oviljan att skapa för fasta kriterier kring urvalsprocessen eftersom målet med forskningen ändå inte är att producera generaliserad kunskap som kan överföras på populationen. Beträffande antalet informanter beskriver Kvale och Brinkmann (2015) att en forsknings relevans inte uppnås genom ett stort antal informanter. Snarare fokuserar de på att antalet informanter ska ställas i relation till forskningsfrågornas besvarande. Att använda sig av tillräckligt många informanter för att besvara forskningsfrågorna är det som är av betydelse. I denna uppsats har jag använt mig av fyra informanter för att kunna besvara och tematisera forskningsfrågorna. Thagaard (2009, s. 60) och Delen (2004, s. 51) beskriver också att man som forskare inte bör intervjua fler personer än det som ur kapacitetshänsyn är möjligt att ta hand om och analysera.

Jag har till nu argumenterat för att den överordnade urvalsteorin är av *strategisk* karaktär. Senare (i kapitel 4.3.2 *Rekrytering*) kommer jag också argumentera för att jag använt mig ett bekvämlighetsurval. Där emellan beskriver både Thagaard (2009, s. 58) och Delen (2004, s. 52) att det finns utrymme för att prata om ytterligare urval som en forskare måste göra. Som nämnt i korthet har denna studies informanter blivit utvalda utifrån det självförklarande kriteriet att de själva genomgått någon form av skilsmässoritual. Detta kan vi kalla ett *kriteriebaserat* urval. Att definiera en skilsmässoritual har, utöver genom de få exempel som jag i min rekryteringsanmodan gav, överlåtits till de som nåtts av inbjudan att delta i studien. För att informanterna, som Dalen (2004, s. 55) uttrycker det, skulle få återspegla variation i

urvalet, har jag försökt att få en jämnvikt av de olika ritualerna. När jag till denna studie hade rekryterat tre av fyra informanter hade jag möjlighet att intervjua ytterligare en person som skrivit brev som ritual. Jag valde i stället, med bakgrund i denna begrundan, att avvakta tills jag fick tag i en person som genomfört en annan typ av ritual. Informanterna kan också ur en könsaspekt sägas återspegla variationen i populationen då informanterna är jämnt fördelade över män och kvinnor.

4.3.2 Rekrutering

Det teoretiska begrepp som bäst beskriver denna studies konkreta rekrytering av informanter är det som Thagaard (2009, s. 56) beskriver som *bekvämlighetsurval*. Det kallas också för *convenience sample*. Bekvämlighetsurvalet tar utgångspunkt i att de deltagande, förutom att möta de uppsatta kriterierna (om deltagande i någon form av skilsmässoritual) ska vara tillgängliga samt att de själva ska önska delta. Eller i korthet: Att vara kvalificerad, kunna, samt önska. Jag har i denna studie utnyttjat mig av mitt kontaktnät på sociala medier för att rekrytera informanter. Genom en så kallad öppen publicering kom jag genom en post på min egen facebookside (bilaga i kapitel 9.3 – *Rekrytering facebook*) i kontakt med mina vänner (1100 stycken) men möjliggjorde också för att mina vänners vänner att kunna dela informationen vidare. Potentialen för spridning kan därför anses vara stor. Sex timmar efter att jag publicerat min efterlysning hade flera personer hört av sig och var intresserade av att ställa upp. Flera av dessa var dock personer som stod mig för nära, och som jag sedan tidigare hade en relation till, vilket diskvalificerade dem från att delta. Tre av dem uppfyllde dock kriterierna och önskade, efter att fått bifogad informationstexten skickad till sig, ställa upp. Den fjärde informanten tog jag själv kontakt med eftersom hen tidigare hade uttalat sig offentligt kring den ritual som denne genomförde. Tillvägagångsättet kan enligt Dalen (2004, s. 55) kategoriseras som ett kompletterande urval. Vederbörande tackade ja till att delta i studien.

En kritiskt blick på urvalsmetod

Thagaard (2009, s. 57) skriver att ett problem med bekvämlighetsurval som urvalsmetod kan vara att man som forskare endast kommer i kontakt med människor som redan har något slags förhållande till forskning; människor med högre utbildning ställer i högre grad upp på

kvalitativ forskning då dessa redan är mer vana att reflektera över egen livssituation än människor med lägre utbildning (Thagaard, 2009, s. 57). Samma argument som Thagaard presenterar kan med denna begrundan forma hypotesen att skilsmässoritualens förekomst också skulle vara oftare förekommande bland människor med högre utbildning. Denna studie ämnar dock inte besvara eller problematisera skilsmässoritualens position i relation till klass. Thagaards kritik kan bemötas med argumentet att urvalet i detta fall främst handlar om kriteriet som handlar om att informanten ska ha genomfört någon form av skilsmässoritual. Det är med andra ord teoretiskt möjligt att klass inte spelar en roll i urvalet. Men det kan också anses vara oväsentligt (i relation till studiens syfte) från vilken klasstillhörighet deltagarna i denna studie tillhör.

4.3.3 Intervjuguide

Utformandet av en intervjuguide är av särskild vikt vid kvalitativa studier med semistrukturerad eller fokuserad intervju, skriver Dalen (2004, s. 29). I denna studie har jag valt att använda mig av en semi-strukturerad intervjuform. Den semistrukturerade intervjun tillåter informanterna att uttrycka sig fritt och till fullo kring det relevanta temat, samtidigt som den tillåter forskaren att förtydliga och utveckla resonemang i stunden (Sheehan, 2017). Intervjuguiden bör innehålla de centrala teman och frågor som studien avser besvara. Innehållet förstås som medel för det som forskaren önskar få svar på och guidens utformning som ett initierat förslag till turordning (Thagaard, 2009, s. 100). Om turordningens dramaturgi skriver författaren (2009) och syftar på att en intervju vanligtvis bygger upp till en känslomässigt mer laddad nivå. Att komma dit, till den emotionella nivån, kräver att forskaren bygger upp tillit och respekt hos informanten (s. 100). Med emotionell nivå, förklarar Thagaard (2009, s. 100), avses frågor där forskaren önskar reflekterade svar som innehåller information om informantens känslor. Denna studies *intervjuguide* (se bilaga i kapitel 9.5 - *Intervjuguide*) kan beskrivas som det Thagaard beskriver som *träd med grenar-modellen*. Det överordnade temat representerar i denna modell trädets grenar och frågorna som ämnar besvara de olika delarna vid temat förstås som grenarna. Brinkmann (2013, s. 60) skriver att många forskare upplever denna modell som enkel och översiktlig och att det är lätt att uppleva kontroll över vilka teman som har blivit avhandlade. Översiktligheten erbjuder också flexibilitet i den aspekten att forskaren kan växla teman om informanten

pratar om saker som forskaren avsett för ett senare tillfälle under intervjun (s. 60). Det sistnämnda upplevde jag som särskilt hjälpsamt under de intervjuerna som jag genomförde.

4.3.4 Ansökan NSD

Denna studie är godkänd av Norsk senter for forskningsdata (NSD) (se bilaga i kapitel 9.1- *Godkänd ansökan NSD*). Godkännandet innebär att jag redogjort för hur personuppgifter som blivit inhämtade i samband med denna studie blivit hanterade. Likaså har jag redogjort för studiens frågeställning, metod, tänkta genomförande, intervjuguide och i vilket mån jag bedömer att informanternas identitet kan förbli dold efter studiens färdigställande. NSDs enda invändande var att studiens informationsskrift (bilaga i kapitel 9.2 – *Informationsbrev och samtyckesblankett*) skulle förbereda informanterna på att det kunde anses rimligt att i samband med intervjun beröra temat psykiskt mående.

4.3.5 Intervjuernas genomförande

Intervjuerna genomfördes under hösten 2020. Tre av fyra intervjuer genomfördes med hjälp av olika videokonferensplattformar. Detta beror i största huvudsak på de restriktioner, i samband med Covid-19-pandemin, som då rådde vilken omöjliggjorde resor mellan landsgränser såväl som kommungränser. Informanterna har alla sagt att det känt sig bekväma med intervjuformatet. Krouwel, Jolly och Greenfield (2019) menar att användandet av videokonferens i stor grad kan jämföras med en traditionell fysisk intervju och att den fysiska varianten endast verkar vara marginellt bättre. De konkluderar också med att de marginella skillnadernas förlust vid videokonferens kan rättfärdigas genom de fördelar det digitala verktyget ger, till exempel tidsvinst och ekonomiska besparingar som kommer av att slippa resa (Krouwel, 2019, s. 7). En förutsättning för att en intervju över digital plattform ska fungera är dock att uppkopplingen fungerar tillfredsställande, vilket det i mitt fall gjorde.

Jag tog för schemalaggnings utgångspunkt i önskemål från mina informanter. Intervjuerna, som varierade i tidsåtgång (mellan 45 och 65 minuter), blev i huvudsak genomförda på förmiddagstid. Den av intervjuerna som blev genomförd fysiskt blev genomförd på eftermiddagen. Intervjuerna startade alla med att jag ånyo presenterade vad studien avsåg avhandla, inhämtade underskrift av samtyckesblankett samt startade de

två diktafoner jag spelade in intervjuerna med. Vid två av intervjuerna inhämtades samtycket initialt muntligt med löfte om att informanterna skulle skanna in och skicka det skriftliga vid ett snarligt tillfälle.

Intervjuerna föregicks i varierande grad av en social fas (joining) för att skapa en trygg plattform för det kommande samtalet. I varje intervju avslutande fas repeterade jag studiens ursprungliga två forskningsfrågor: Hur har ritualen påverkat livet för den som genomgått den? Vilken betydelse upplever den som genomgått ritualen att den haft för andra? Detta för att fråga informanten om det varit dennes upplevelse att vi avhandlat just dessa frågor. Vid tre av fyra intervjuer svarade informanterna direkt ja på frågan. Vid den fjärde ledde frågan till ytterligare resonemang från dennes sida kring en av frågorna. Som framgår av samtyckesblanketten har informanterna fått ta ställning till i vilken grad det finns en risk att de, genom sin ritual, kan tänkas att igenkännas trots försök till anonymisering. Om detta har också jag och informanterna samtalat vilket resulterat i att jag sträckt mig olika långt för att anonymisera de olika deltagarna och deras ritualer, allt efter önskemål. Väl att märka har samtliga informanter gett samtycke till studien till trots för den teoretiska risken att de kan bli igenkända på grund av den (än så länge) ovanliga ritualen de genomfört.

4.3.6 Transkribering

Transkribering, eller textframställningen av det som blivit sagt, tarvar också den en transparent genomlysning. Jag har transkriberat de fyra intervjuerna själv. Detta av flera anledningar. En av dessa anledningar består i att en transkription aldrig kan förhålla sig som en direkt och neutral överföring från tal till text. Transkription är tolkning, och som Malterud (2017, s. 77) skriver, kan det ibland fresta att tro att den transkriberade texten *är* verkligheten, snarare än att tänka att det är en återgivning av den. Att i mitt fall låta en extern person, eller en mjukvara, transkribera en ljudinspelning utan att ha erfarenheten av att se och vara i direktkontakt (om än över en digital plattform) med den intervjuade förefaller svårt. Malterud (2017) poängterar att en "korrekt" återgivning inte nödvändigtvis ger en korrekt återgivning av samtalet. Ett mål med transkriptionen har för mig varit att texten i så hög grad som möjligt ska vara lojal mot datamaterialet. Det har fått som konsekvens att jag i liten grad använt mig av det som Malterud (2017) beskriver som "slightly

modified verbatim mode”. Det vill säga försiktig redigering av texten, till exempel vid ofullständiga meningar, i syfte att skydda informanterna från att framstå som dumma.

Non verbala uttryck, detaljbeskrivningar av pauser samt beskrivning av tonfall bedömde jag, med bakgrund i Braun och Clarkes (2006, s. 87) beskrivning av transkribering, inte spela en avgörande betydelse för vidare analys av datamaterialet.

Ett ej specificerat antal av mina intervjuer har företagits på andra språk än mitt modersmål. Det är min uppfattning, såväl som mina informanternas, att detta inte inneburit något hinder. Malterud (2017, s. 77–78) skriver att man som forskare i största möjliga mån ska sträva efter att bevara innehållsensens i det som översätts. Vi ett par tillfällen har jag frågat informanten vad vederbörande lägger i ett specifikt ord, just för att i största möjliga mån inte reducera eller förlora innehållsensens vid översättning. Att fråga vad någon lägger i ett ord är inget okänt för en praktiserande terapeut utan kan snarare sägas tillhöra en fundamental hållning inom den systemiska praktiken. Hållningen kan också kallas den icke-vetande positionen. En del av en transkribering återfinns som bilaga i kapitel 9.4 – *Transkriberingsutdrag*.

4.4 Tematisk analys

För att analysera materialet från intervjustudien har jag använt mig av en tematisk analys, inspirerad av Braun och Clarke (2006). Metoden beskrivs som en lättillgänglig och är teoretisk flexibel, det vill säga inte bunden till en specifik epistemologi (s. 71). Att, som namnet avslöjar, kategorisera data in i teman är ett känt moment inom många kvalitativa analysmodeller. Därför har kritiker menat att metoden hellre bör klassas som ett verktyg snarare än metod. Braun och Clarke (2006) argumenterar för att just den invändningen gör forskaren till en passiv aktör i forskningen, vilket inte stämmer överens med författarnas erfarenhet; teman *uppstår* inte, de *framträder* inte heller - forskaren har en aktiv roll att välja/punktuera teman som hen finner intressant (Braun & Clarke, 2006, s. 80). Braun och Clarke (2006, s. 83–84) delar in sättet att förtolka data, samt hur denna data förhåller sig till teorin, in i två huvudkategorier: Induktiv (datastyrd) och deduktiv (teoristyrd). I den induktiva approachen, som kan beskrivas som ett ”bottom-up”-perspektiv, utgör enkelt beskrivet de utvalda temata bakgrunden för vilken teori data ska tolkas genom. Denna

approach påverkar i sin tur också hur forskningens frågeställning kan bli stående eller om den måste förändras. I den deduktiva (även kallad teoristyrda) förhåller sig temana underställt en på förhand bestämd teori (top-down). Jag har i denna studie valt en induktiv approach. Braun och Clarke (2006, s. 84) poängterar dock att en forskare aldrig fullt ut kan frigöra sig från sina teoretiska och epistemologiska engagemang. Möjligen är därför den dikotona uppdelningen missvisande för hur jag tolkar den induktiva tematiska analysen; i andra analystraditioner kunde man hänfälla till att använda begreppet för den kombinerade varianten- det vill säga *abduktiv* inriktning. Med detta i förbehåll fortsätter jag använda begreppet *induktiv*, så som det används av Braun och Clarke (2006).

Epistemologiskt vill jag också hävda att jag står i en konstruktionistisk tradition i min tematiska analys, i kontrast till en realistisk eller kontextuell epistemologi. Det betyder i sammanhanget att jag tror att mina informanternas verklighet, meningsskapande och erfarenheter kan ses som en effekt av samhällsliga diskurser såväl som resultatet av socialt interagerande (Braun & Clarke, 2006, s. 85; Sheehan, 2017, s. 269).

Analysens föregår som Braun och Clarke (2006) beskriver det i sex faser, vilka kommer bli beskrivna nedan.

4.4.1 Fas 1 – att bekanta sig med data

Att få en nära relation till intervjuernas innehåll, både i bredd och djup, beskriver Braun och Clarke (2006, s. 87) som en helt elementär grund inför ett företagande analysarbete. Detta är enligt författarna (2006) ytterligare ett argument för att transkribera sitt material själv. I likhet med det som Jim Sheehan (2017, s. 271) beskriver hade jag stor nytta av att lyssna igenom intervjuerna inför transkriberingen. Jag upplevde att jag genom lyssningen ånyo upplevde hela intervjusituationen och kunde genom lyssnandet erinra både eget och informantens kroppsspråk; genomlyssningen gav mig en känsla av att kunna materialet, vilket också underlättade för transkriberingen som företogs vid detta tillfälle.

4.4.2 Fas 2 – att göra en första, inledande kodning

I den andra fasen av analysen ska forskaren börja välja ut det som förefaller som intressant, antingen för att det belyser forskningsfrågan eller på andra sätt utmärker sig (Braun &

Clarke, 2006, s. 88). Som jag redovisat är min analys datastyrd (induktiv) vilket får konsekvenser för vilka val jag som forskare företar under denna fas. I stället för att välja ut meningar, stycken eller citat som kan kopplas till en på förhand utvald teori, har jag kunnat fokusera på det som utmärker sig oavhängigt av vilken plats koden eventuellt får i en senare fas. Eller som Braun och Clarke (2006) skriver: *”du vet aldrig vad som kan komma att bli intressant senare”* (s. 88).

Författarna preciserar att tiden och engagemanget bör fördelas lika över hela datamaterialet. Den initiala kodningen företogs i ett första steg i pappersform där jag markerade koderna med överstrykningspenna. De fyra intervjuerna kodades med fyra olika färgpennor (en vigd till varje informant) för att skapa översikt över vem som sagt vad. När detta var gjort markerade jag en andra genomläsning, denna gång i datorn och markerade samtidigt koderna från pappret. Koderna var som regel sällan enskilda ord utan oftare kortare eller längre meningar eller stycken. Detta beskriver Braun och Clarke (2006, s. 88) som fördelaktigt eftersom koden i högre grad då omges av en kontext. Det motsätter dock inte att delar av koden kan användas för att belysa andra teman. Efter den första kodningen beskriven som den andra fasen hade jag valt ut omkring 300 koder.

4.4.3 Fas 3 – att söka och identifiera teman

Den tredje fasen söker efter att hitta mönster och tematik utifrån de koder som blivit extraherade i fas två. Med mina, vid det tillfället, två forskningsfrågor nedskrivet i ett dokument började arbetet med att hitta koder som hör ihop och som på ett bra sätt kunde ringa in det som informanterna pratar om. Arbetet var tidkrävande. Under denna fas är det enligt Braun och Clarke (2006, s. 89) forskarens uppgift att lyfta blicken från de utvalda koderna från fas två för att hellre fokusera på teman. Men det är också under denna fas tid att reflektera kring hur dessa teman relaterar till varandra. Som nämnt under föregående kapitel (4.4.2 *Fas 2 att göra en första, inledande kodning*) beskriver Braun och Clarke (2006, s. 88) att flera koder kan passa under flera teman. Denna realitet blev tydligt under arbetet i denna fas. Med en systemisk blick på datamaterialet är det heller inget revolutionerande att en specifik kod, exempelvis *kontroll* har implikationer för flera handlingsriktningar; i mitt fall blev det tydligt att upplevelse av kontroll har flera olika nivåer vilket också blir synliggjort i resultatkapitlet.

Ett verktyg som underlättar visualiseringen av de identifierade teman kan vara att göra en tankekarta eller att skapa en tabell. Initialt arbetade jag med tabell för denna visualisering. Tabellen, i sin färdiga form finns återgiven i resultatkapitlet. De koder (med omgivna citat) som under denna fas naturligt inte passade in bland de första teman placerades i ett eget dokument.

4.4.4 Fas 4 – evaluering av teman

Analysens fjärde fas handlar om att ta de befintliga tentativa teman från fas tre och granska dessa i syfte att förfina dem (Braun & Clarke, 2006, s. 91). I denna fas kan det bli uppenbart att tentativa teman faktiskt inte är teman då de antingen inte stöts av tillräckliga data eller är för avvikande (s. 91). Denna förfining görs genom två olika genomläsningar. Den första genomläsning av koder under respektive tema för att se att koderna är koherenta till temat och varandra. I den andra fasen ska hela datamaterialet läsas och ställas i relation till de utvalda teman för att utvärdera om dessa är representativa som meningsbärare av datamaterialet i stort. Som ett resultat av denna fas utslöts ett tentativt tema från fas tre som avhandlande trötthet inför att informera släkt och vänner om skilsmässan. Uteslutandet av temat sker under denna fas (och inte tidigare) på direkt uppmaning av författarna (2006, s. 90) som skriver att forskaren ska vänta med att överge tveksamma teman tidigare i processen.

Att en given metod, som exempelvis tematisk analys, blir beskriven i en tydlig kronologisk ordning gör något med vår föreställning om hur analysen företas. Efter att i denna studie ha arbetat med metoden, samt fört dialog med medstudenter som också har nyttjat sig av den, kan jag konstatera att analysens faser i mitt fall företagits på ett långt mer simultant och parallellt sätt än den beskrivs av Braun och Clarke (2006). Jag vill hävda att fas 3-5 är ett resultat av pågående tolkning, evaluering och inre förhandlingar.

4.4.5 Fas 5 – att definiera och namnge teman

Denna fas beskrivs som ytterligare ett sätt att förfina de teman som valts ut. Innehållet under varje tema ska belysa essensen av temat och skrivas fram på ett koncist sätt så att innehållet stämmer överens med temats namn och att de kan kopplas till studiens

forskningsfrågor (Braun & Clarke, 2006, s. 92). Lackmustestet för ett tema är om dess innehåll tydligt kan definiera essensen av temat, vilket också ställer krav på namnet på varje tema; namnet som till nu i processen varit tentativt ska, förutom att vara kommunikativt direkt, också ska ge läsaren en idé om vad temat handlar om (s. 93).

4.4.6 Fas 6 – producera rapport

Uppsatsens struktur är sådan att den i resultatkapitlet 5. *Resultat* presenterar de sju teman som den tematiska analysen konkluderar med. De fem första av dessa sju teman är de som tydligt besvarar uppsatsens frågeställning. Braun och Clarke (2006, s. 93) pekar på riskerna med att teman inte blir analyserade nog, utan endast presenterade. För att tydliggöra skillnaden mellan en ren presentation av teman och analys har jag vikt kapitel sex: 6 *Analys*, till att försöka förstå den presenterade data – bortom bara en beskrivning av den.

Resultatdelen kan alltså förstås som det kapitlet som besvarar studiens ena syfte: att beskriva hur människor som genomgått någon form av skilsmässoritual beskriver att den påverkat dem och andra i deras närhet. Analyskapitlet försöker se hur vi kan förstå dessa fem första teman men en systemisk blick. De övriga två teman presenteras endast som diskussionsunderlag i uppsatsens två sista kapitel.

4.5 Etiska överväganden

Att inom den kvalitativa forskningsprocessen prata om etiska överväganden kan sägas vara helt elementärt. Kvale och Brinkmann (2015, s. 95) beskriver att de etiska överväganden som diskuteras vid intervjusammanhang bör vidgas till att diskutera etiska övervägande genom *hela* forskningens process. Detta för att intervjuprocessen producerar kunskap som dels skapas genom det samspel som föregår mellan forskare och informant, och som till slut säger något om människan som intervjuas (s. 95). I detta kapitel presenteras några av de många etiska aspekter som är centrala för denna studies process och genomförande.

4.5.1 Anonymitet och konfidentialitet

Med tanke på att jag i min rekryteringsprocess använt mig av Facebook för att fråga om läsarna av inlägget känner någon som genomgått någon form av skilsmässoritual, kommer i

många fall de potentiella informanterna ha möjlighet att tacka nej redan innan jag kommer i kontakt med dem. Denna förstärkta barriär mellan mig som ledare av studien och informanter kan hävdas skapa en etiskt försvarbar distans vilket, som Kvale och Brinkmann (2015, s. 107) uttrycker det, säkrar oberoendeställning mellan mig och informanten (även kallad *oberoendeställning nerifrån*).

Informanterna har blivit informerade om att de kommer att bli anonymiserade i studien för att i så stor grad som möjligt säkerställa deras konfidentialitet. Kvale och Brinkmann (2015, s. 301) beskriver att detta måste göras på ett sätt som gör att endast formen ändras, inte innehållet. Genom ändring av till exempel kön och identitet finns alltid risken att förtolkningen av informationen påverkar mening och analys. Så även om den ritual som informanten genomförde, med tillhörande symbolik och innehåll, ändras till att bli beskriven som en helt annan. Som beskrivet i kapitel 4.3.5 *Intervjuernas genomförande*, har processen kring i vilken grad informanternas berättelse ska anonymiseras, noggrant avhandlats tillsammans med informanten. Detta för att undvika några av de etiska dilemman som Kvale och Brinkmann (2015, s. 106) beskriver kan uppstå när en informants privata data ställs mot risken för förminskad vetenskaplig tyngd. Så väl som det dilemma som författarna (2015), som i sin tur refererar till Parker (2005, s. 17) presenterar: "*Anonymitet kan beskydda informanterna, men den kan också frånta dem just den rösten i forskningen som kanske är det ursprungliga syftet med den*". Samme Parker (2005) menar därför att det finns en stor risk förknippat med att ta en informants anonymitet för givet och se det som en lösning på ett etiskt dilemma; i stället för att anonymitet blir sett på som ett tillvägagångssätt bör frågan om anonymitet och konfidentialitet behandlas som etiska frågor (s. 17). *Vilken information bör vara tillgänglig för vem* är exempel på en sådan fråga. I denna studie vill jag därför hävda att temat anonymitet och konfidentialitet begrundats väl.

Informanterna har också fått information om hur deras uppgifter förvarats och vem som haft tillgång till materialet. Detta inkluderar ljudfiler från inspelningen från respektive intervju och färdigtranskriberad text. Ljudfilerna hölls, allt enligt informationstexten, inlåsta fram tills att dessa var transkriberade, då de raderades.

4.5.2 Informerat samtycke och frivillighet

Mot bakgrund av den information som deltagarna i denna studie fick (se bilaga i kapitel 9.2 – *Informationsbrev och samtyckesblankett*) samt det som blivit beskrivet i föregående kapitel 4.5.1 *Anonymitet och konfidentialitet* fick deltagarna i denna studie skriva under ett skriftligt samtycke. Att inhämta ett så kallat informerat samtycke handlar om att upprätta ett skriftligt avtal om hur resultatet av forskningen kan användas av forskaren och hur länge, med tanke på framtida eventuella publiceringar (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 300). Det ska också framkomma information om forskningens frivillighet och att deltagarna när som helst under processen kan ta tillbaka sitt samtycke utan att avkrävas en förklaring eller att denna ska drabbas av några konsekvenser (Malterud, 2017, s. 214). Detta har preciserats vid genomförandet av intervjuerna.

4.5.3 Rapporteringsetiska överväganden

För mig är det en genomgående och övergripande etisk diskussion att placera mig själv, författaren, mitt i studien och reflektera över mitt inflytande av den. Som känt vilar studien på en socialkonstruktionistisk ansats och använder sig av språk- och kommunikationsteoretiska utgångspunkter för att analysera materialet. Det bör alltså framgå med all tydlighet vem jag är som skriver- vem jag är som *beskriver*. En forskare är som Kvale och Brinkmann (2015, s. 301) skriver en berättare som pratar på andras vägnar. Detta medför ett etiskt ansvar för hur informanterna blir presenterade. En viktig aspekt att beakta kring detta är vilka tänkbara konsekvenser resultatet av denna forskning kan få för informanterna. Det kan som Kvale och Brinkmann (2015, s. 302) beskriver vara svårt att som forskare förutse de eventuella konsekvenser, såväl etiska som politiska, en forskning kan ha för en informant. Jag tror inte min forskning kommer ge några större ringverkningar i vårt samhälle, men en tänkbar risk är att forskningens resultat kan bidra till en kritik mot ritualens roll i att legitimera skilsmässa. I detta scenario kommer i så fall personer som genomgått en typ av skilsmässoritual, i större utsträckning än tidigare, kunna bli utsatt för den kritiken. Vidare resonemang kopplat till konsekvenser för informanterna i denna studie kan läsas i kapitel 7. *Diskussion*.

4.6 Överförbarhet, validitet och reliabilitet

Begrepp som validitet, reliabilitet och överförbarhet är inte oberoende av kontext eller vetenskapsfilosofiska utgångspunkt; för att begreppen ska bli förståeliga krävs svar på de epistemologiska frågor som uppstår då begreppen används (Kvale & Brinkmann (2015, s. 272). Validitet som begrepp, som har sina rötter i en positivistisk metodologi, blir i sammanhang av kvalitativ forskning ofta begreppsliiggjort som: huruvida våra observationer faktiskt reflekterar de fenomen vi önskar veta något om (276). Redan här vaknar en socialkonstruktionist som till att börja med vill hävda att en socialkonstruktionist sällan ifrågasätter sanningshalten, validiteten eller objektiviteten vid en redogörelse, och inte heller ifrågasätter om berättelsen en informant berättar reflekterar dennes egentliga intentioner eller känslor (Gergen, 2005, s. 26). Validiteten kan alltså i mitt fall som mest, utifrån en socialkonstruktionistisk epistemologi, säga någonting om hur de som genomgått någon form av skilsmässoritual berättar om att de upplevt den.

4.6.1 Intern och extern validitet

Intern validitet syftar på tolkning av data och om de tolkningar en forskare gör kan sägas vara giltiga i relation till den verklighet hen studerat (Thagaard, 2009, s. 201). Något som ofta beskrivs stärka en studies interna validitet är studiens genomsynlighet/transparens. Att forskaren tydligt redovisar för hur tolkningen av data går till och hur tolkningarna motiverar de konklusioner som skrivs fram, bidrar till stärkt intern validitet (Thagaard, 2009, s. 201). Denna uppsats metodkapitel, där jag steg för steg beskrivit hanteringen av data utifrån Braun och Clarke (2006) tematiska analys kan sägas stärka validiteten. Kvale och Brinkmann (2015, s. 277) understryker dock att intern validitet inte säkerställs i enskilda kapitel utan uppnås genom att ta hänsyn till de olika valideringsaspekter som uppstår under en hel intervjustudie (s. 278). Jag menar att denna uppsats är genomgående transparent för såväl informanterna (som bland annat fått erbjudande att ta del av transkribering och som fått uppföljande frågor från mig som intervjuare för att förbygga att tolkning skett för fort) som för läsarna.

Extern validitet, eller överförbarhet, handlar om huruvida studiens resultat kan vara överförbar till andra kontexter än den presenterade (Thagaard, 2009, s. 201). Mot bakgrund

av tidigare forskning kan denna studie sägas presentera överförbara aspekter då teman kopplat till kontroll knyter an till upplevelser som sedan tidigare är omskrivna i krissammanhang. Den socialkonstruktionistiska epistemologin utmanar dock idéer om en sann verklighet som gör sig gällande bortom kontext (Johansson, 2005, s. 26). Det betyder dock inte att studiens resultat inte kan skapa igenkänning hos andra. Thagaard (2009, s. 209) skriver att begreppet *igenkänning* kan tjäna bra som begrepp för att förstå andra aspekter av en studies överförbarhet. Igenkänning hos läsaren handlar om huruvida uppsatsens resultat kan skapa igenkänning hos läsaren på ett sätt som samtidigt hjälper läsaren att utvidga sin förståelse av det hen redan visste sedan tidigare. Detta menar jag med fog att uppsatsen bidrar till. Dels med tanke på det engagemang uppsatsens tema skapat i min studiekrets, och dels med tanke på de samtal jag haft med både informanter och vänner mitt uppe i skilsmässoprocesser.

4.6.2 Reliabilitet

Reliabilitet handlar om en studies trovärdighet och pålitlighet (Kvale & Brinkmann (2015, s. 276); Thagaard, 2009, s. 22). En studies reliabilitet diskuteras inte sällan i sammanhang om en studies upprepningsbarhet eller om samma resultat skulle uppnås med en annan forskare vid en annan tidpunkt. I kvalitativ forskning som undersöker en grupp människors upplevelser ter sig frågan märklig. I stället för att fråga om en annan forskare hade kommit fram till samma resultat blir min fråga snarare: är det trovärdigt att *jag* kommit fram till detta? Detta är en fråga jag gärna argumenterar för att jag kan svara ja på: En aspekt vid reliabiliteten som Kvale och Brinkmann (2015, s. 211) skriver är underkommunicerad handlar om reliabiliteten knuten till transkriberingsprocessen. De val jag gjort i samband med min transkribering har jag noggrant redovisat i kapitel 4.3.6 *Transkribering*. I behandlingen av transkriptionerna har jag vid ett tillfälle tagit hjälp av fyra medstudenter som fått läsa utdrag av en intervju för att sedan tematisera dessa. Denna erfarenhet gör att jag kan påstå att det förekommer en intersubjektivt (som beskriven av som Kvale och Brinkmann (2015, s. 276)) kring de teman som valts ut.

5 Resultat

I följande kapitel kommer resultatet av den tematiska analysen presenteras. Kapitlet innehåller också en kort biografi om informanterna och deras ritualer. Det blir i innevarande kapitel presenterat sju olika teman. Fem av dessa teman, som tydligast kan kopplas till uppsatsens slutliga problemformulering och tillhörande forskningsfrågor, blir vidare analyserade i nästa kapitel. De resterande två teman blir diskuterade i uppsatsens två sista kapitel.

5.1 En tematisk översikt

5.2 Biografi om informanterna

Nedan följer en kortare biografi om informanterna, det vill säga forskningsmedhjälparna som deltagit i forskningen, genom vilkas röster och tankar denna studie bygger på. Detta för att underlätta vidare läsning samt för att sätta den skilsmässoritual som informanterna var en del av in i kontext.

5.2.1 Anna- signeringsfesten

Anna beskriver sig själv som en praktiskt orienterad person. Hon är idag i 50-årsåldern och bor idylliskt på landsbygden utanför en medelstor stad i Skandinavien. Anna och hennes exman var gifta i närmare 20 år innan Anna förstod att hon önskade en skilsmässa. Anna och hennes exman har fyra barn ihop. Anna såg, och grep möjligheten för att invitera familj, släkt och vänner i samband med signerandet av skilsmässopapperna. Urvalet av gäster beskriver Anna som både praktiskt och naturligt. Praktiskt i den avsikten att de behövde några släktingar som kunde agera vittnen för signeringen av papperna. Naturligt i den avsikten att det huvudsakligen var familj och nära vänner som var inbjudna. Intentionen med sammankomsten var framför allt att genom signaturen sätta punkt för äktenskapet och på den process som en skilsmässa innebär. Men målet var också att göra denna träff till en trevlig tillställning där alla hade det bra.

5.2.2 Ina – Brevet efter julbrevet

Ina och hennes exman växte båda upp i kristna konservativa miljöer på Sørlandet i Norge. Ina säger att hon och exmannen delade stora delar av vuxenhistorien tillsammans. De hade varit tillsammans i omkring 15 år, och gifta i majoriteten av dem, när de bestämde sig för att gå ifrån varandra. Ina beskriver det som en utdragen, till tider svår, process med terapi och stort strävande. Ina säger att de inte hade involverat så många i processen som ledde fram till skilsmässan och att hon därför tänkte att nyheten om att paret skulle skiljas skulle komma som en chock för många runt omkring dem. Därför valde hon och exmannen att skriva ett gemensamt brev till vänner och släkt där de tillsammans informerade om situationen och om skilsmässan som var ett faktum. Paret hade som tradition att skicka ut julbrev i december som uppsummerade året. Det gjorde de även den sista julen som gifta. Men bara veckor efter detta sista julbrev, skrevs och skickades ett skilsmässobrev. I brevet, som också finns som bilaga (*kapitel 9.6 – Inas brev*), adresserar paret eventuella svårigheter som anhöriga och umgängeskretsen kan ställas inför och hur paret önskar att mottagarna av brevet ska agera gentemot dem i framtiden.

5.2.3 Magne – det komplexa brevet

Magne är en präst i 40-årsåldern som bor i en större skandinavisk stad. Han gifte sig med en tjej från Australien som han lärde känna genom kyrkan. Precis som för de allra flesta tänkte Magne att giftermålet var för livet. Magnes dåvarande fru började dra sig tillbaka från kyrkliga sammanhang och gick alltmer sällan dit. Som ett resultat av det sågs Magne och exfrun sällan tillsammans. Magne beskriver i efterhand att hans dåvarande fru led av en depression som förvärrades under det sista året de var gifta. Även om Magne beskriver det som en chock när han förstod att hans fru ville lämna honom tänkte Magne att det skulle bli en minst lika stor chock för folk runt omkring honom. Han satte sig därför ner för att skriva ihop ett brev som han sen skickade ut till ett 50-tal personer. Han säger att han försökte koka ner en mycket komplex situation på några korta rader. Han ville dela med sig av vad han gick igenom, förklara hur han såg på det. Det var ett sätt att vidga sin egen omsorgscirkel; brevet blev en handling av transparens som aktiverade sitt eget nätverk och som gjorde realitet av det som Magne tänkte om den kristna gemenskapen: att man angår varandra.

5.2.4 Arvid - skilsmässofesten

Arvid beskriver sig själv som en kulturarbetare från Göteborg. Arvid älskar Monty Python och mörk humor. Arvid gifte sig när han var 25 år. I hans umgängeskrets var det inget ovanligt att gifta sig tidigt. Många av Arvids jämnåriga vänner hade redan varit gifta i fem år när han gifte sig. Arvid och hans dåvarande fru flyttade till Stockholm. Arvid beskriver det som om man vid ett giftermål och flytt till en ny stad hissar flaggan väldigt högt. I underkant av fem år senare berättade hans exfru att hon ville skiljas. Arvid tyckte att fem år var för kort tid för att hinna "växa isär" och hade svårt att acceptera att hon önskade skiljas. Livet för Arvid blev på kort tid klichén av en kulturarbetares: han sov på soffan i en kompis 30 kvadratmeter stora lägenhet på ST: Eriksplan och han var mycket ute på krogen trots en skral ekonomi. Nederlaget upplevde han nog som störst när han efter en tids bohemiskt leverne flyttade hem till Göteborg igen. Han upplevde att folk gick runt och pratade om honom och att allt hade gått åt helvete. När de 12 månaderna av separation nästan hade gått hade Arvid blivit tillsammans med en tjej. I samråd med henne bestämde sig Arvid för att markera sin skilsmässa genom en stor fest. Han bjöd in vänner, kollegor och syskon samt flickvännens

syskon. På festen, som i hög grad liknade ett bröllop - bara omvänt, fanns många symboliska element representerade. Bland annat en skilsmässotårta utsmyckad med ett skilsmässobrev av marsipan, ett omvänt gåvobord där vänner som var med på bröllopet kunde ta tillbaka sin present, och en ceremoni där Arvid inför församlingen lovade att aldrig mer älska sin exfru. Det var humor, men det var också allvar säger Arvid.

5.3 Tema 1: Kontroll – ”Vad, hur och när- pratar man med andra om det här?”

Det första huvudsakliga temat som blir tydligt redan från första genomläsningen av datamaterialet är att begreppet kontroll verkar tillskrivas en stor vikt. Både som motivation till varför informanterna valt att genomföra sin skilsmässomarkering (önskan om att ta/få kontroll), men också som begrepp för att beskriva resultatet av en genomförd markering (upplevelsen av att ha fått kontroll). Vad informanterna lägger i begreppet kontroll, och vilken vikt de tillskriver upplevelsen av kontroll varierar mellan informanterna. Tidigt i indexeringsprocessen blir det därför tydligt att begreppet *kontroll* som tema kan delas upp i flera underteman. Dessa teman kan förstås som olika sidor av samma mynt och som vid olika synvinklar får olika konsekvenser för informanterna. De olika underteman presenteras här under.

5.3.1 Upplevelse av kontroll om vad som sägs

Tre av fyra informanter beskriver att de motiverar markeringen de gjorde som ett sätt att direkt motverka ryktesspridning och skvaller. Magne uttrycker det så här: ”Man vill inte att folk ska undra, man vill heller inte att det ska spridas en massa rykten och så där”. Ina berättar att hennes exman var bekymrad, ja faktiskt rädd, för att historier skulle börja skapas om bara några få informerades. Arvid berättar att han kunde förnimma att folk på stan pratade om honom bakom hans rygg. Han fortsätter: ”jag kände att det bästa sättet att adressera detta var att göra något mer av det [...] ’Att okej: ja, nu har jag blivit skild’”.

5.3.2 Upplevelse av att ha kontroll över processen

Under intervjuerna använder informanterna, vars ritual bestod i brevskrivning, begrepp och uttryck som att "äga processen", önskan om att berätta "berättelsen om *vår* separation", "kontroll på framställningen". Också Arvid, med skilsmässofesten, pratar om att adressera temat (skilsmässan), "facea" det obehagliga med mål om att också bli *färdig* med det. För de två med brevskrivning som ritual sprang önskan om att äga processen också ur tanken om att informationen om skilsmässan skulle komma som en chock för människor runt omkring. Ina resonerar:

"Då vi skulle gå ifrån varandra så var det en process som för oss hade pågått ganska länge, vi hade haft det svårt länge, och vi hade gått i terapi och vi hade verkligen strävat. Men vi hade inte involverat så väldigt många i den processen, vi hade nog pratat lite med några väldigt få nära men vi hade väldigt stort nätverk som jag tror över huvud taget inte tänkte på oss som ett par som hade svårigheter och som potentiellt kunde gå ifrån varandra. Så vi var nog så klara över att detta kommer vara överraskande för både vänner och familj". (Ina)

För Magne var önskan om att äga processen ett sätt för honom att själv förstå vad som hände i hans egen skilsmässoprocess.

"När det sen gick upp för mig hur hennes tankar gick (att ta ut skilsmässa) så blev det en ganska stor chock och jag fick processa den på rätt så kort tid [...] Samtidigt som man skulle försöka greppa vad som hade hänt och vad och när pratar man med andra om det, det var ju en viktig fråga". (Magne)

Att Magne till vardags har rollen som präst gjorde att han kände ett behov att berätta hur det stod till: "förr eller senare kommer det här att komma fram på något sätt så att det var ju ett sätt att kanske äga den processen på något sätt, att liksom, vara tydlig så långt man kunde i det."

Magne berättar att han efter att brevet blev skickat känt att han gjort det han kunde för att invitera människor in i hans process.

”de stod mig närmast visste tillräckligt mycket i alla fall kände jag [...] för det är ju ändå så här [...] att äktenskapet eller giftermålet är ju en stor offentlig tillställning och dom flesta av de där (som fått brevet) hade ju ändå varit med på bröllopet och så”.

(Magne)

Anna beskriver att hon var väldigt klar över att skilsmässan behövde få ett tydligt slut eftersom hon uppfattade att hennes exman under separationstiden offentligt poängterat att de fortfarande var gifta, något som inte stämde överens med Annas uppfattning.

5.3.3 Upplevelse av kontroll över vem som involveras

Det kan möjligen framstå som en banalitet, men informanterna betonar att alla som blev involverade i ritualen också blev utvalda till att bli involverade i den, antingen som mottagare av brev eller som deltagare på fest. Magne och Ina, som skrivit brev, valde att skicka ut sina brev till familj, vänner och släktingar. Magne beskriver brevmottagarna hierarkiskt som grupperingar där den närmaste familjen utgör den innersta cirkeln. Han fortsätter: ”sen var det ju fastrar och farbröder, liksom nästa familjekrets så att säga, kusiner och sen var det en del vänner, en del var vänner som antingen hade funnits med länge eller visste om lite kort”. Begreppet cirkel kommer tillbaka flera gånger när Magne beskriver val av vilka som skulle få ta del av brevet: ”Några visste om det för jag hade pratat med dem, men det är klart, det var en lite större cirkel att förklara vad som hade hänt.” Magne berättar att han också skickade brev till ledarna i kyrkan. Magne berättar att han skickade brevet till ett 50-tal personer. Ina berättar att hon och hennes exman skickade ut sitt gemensamma brev till omkring 80 personer. Det att själv kunna vara en del av att bestämma vem som får informationen var viktig för Ina och hennes exman. Ina resonerar kring vad som hade hänt om brevet som hon och exmannen valde att skicka inte hade skickats:

”Det är ju det som är saken, jag tror väldigt många inte skulle blivit informerade. Det skulle blivit min mamma som ringde till mina mostrar eller det skulle blivit andra som gav den informationen och sen skulle det blivit stilla på något vis [...] skönt att det inte var min ingifta familj som hade tagit en telefon och informerat å mina vägnar.”

(Ina)

För Anna upplevdes urvalet både praktiskt orienterat och naturligt styrt. Hon och exmannen bjöd in familj, det vill säga sina barn, vänner av sina barn, samt kusiner till exmannen med respektive familjer "Så vi blev ju ganska många", berättar Anna. Det praktiska urvalet bestod i att invitera släkt som var tillräckligt avlägsna för att kunna fungera som vittnen för signering av skilsmässopappren. Anna beskriver att hon kände att det var naturligt att göra detta till en familjesamling eftersom det var familjens angelägenhet att närvara när det blev satt en punkt för äktenskapet. Mer om detta under tema två " 5.3-Nyskrivningen av historier- vem jag är som skild!".

Arvid bjöd in till skilsmässofest på facebook. Han bjöd om in många att delta på festen. Till slut kom 50 personer för att feta i en 100 m² lägenhet.

"Det var kollegor som jag arbetat med från lite olika kretsar. Lite kollegor från mitt nya jobb som jag hade börjat [...] vänner och mina syskon och deras partners och min flickvän och hennes syskon. De kom. Så det var ju lite som ett bröllop". (Arvid)

5.3.4 Upplevelse av kontroll över vem som inte involveras

På samma sätt som informanterna pratar om informerade val av vem som involverats i deras respektive ritualer, finns det också reflektioner kring att medvetet inte bjuda in vissa personer. För Anna och Arvid, som anordnade fester, handlar kontrollen över vem som ska involveras i lika stor grad om vem som inte ska involveras. Arvid berättar att formatet för sin ritual medförde en naturlig diskriminering av både föräldrar och barn: "så klart inga barn för vi drack ganska mycket alkohol, det var ju en fest liksom". Varför föräldrarna inte var välkomna begrundar Arvid på samma sätt: "nej, för det var en fest"! Arvids "gränslöst starka bål", som han själv uttrycker det, begränsade med andra ord gästlistan.

Anna berättar att exmannens föräldrar var döda vid tillfället för markeringen och att deras eventuella medverkan eller åsikter om den därför inte blev ett tema. Anna själv, vars föräldrar inte var med på ritualen, säger att hennes föräldrar mentalt var där att de inte helt kunde förstå att man kunde göra som de gjorde; 'hur kan man vara så goda vänner och ändå välja att skiljas'.

För Magne och Arvid, som var de som blev lämnade, var det naturligt att inte involvera exfruarnas familj i samma utsträckning som för de andra. Arvid berättar att han är osäker på

om exfrun visste att festen ägt rum innan det blev skrivet om hans fest i media. Magne valde att skriva ett alternativt brev till exfruns familj i Australien som var kortare formulerat och handlade om att ta avsked.

5.4 Tema 2: Nyskrivning av historier- vem jag är som skild!

”Genom att göra det på detta sätt tror jag att vi sa något till varandra om vilka vi ville vara, vilket då skapade oss som skilt par”. Citatet kommer från Ina som berättar att de önskade vara ett sådant skilt par som kunde vara på fester tillsammans. Hon berättar vidare att hon ville att de, i skapandet av dem själva som skilda, skulle kunna fortsätta att vara faddrar till de barn de var faddrar för och kunna delta i konfirmationer utan att någon skulle känna att det var tillgjort. Hon fortsätter:

”vi vill vara ett sånt par som bryr sig om varandra, alltså jag tror att den processen var, och jag tror brevet var väldigt väsentligt i det, därför att det också signalerade det utåt, så ja, jag vill säga att det nästan var det viktigaste”. (Ina)

Ina säger att hon tror brevet som hon och exmannen skickade blev en symbol för det emotionella sorteringsarbetet som de båda hade gjort sig emellan: ”Där och då var det kanske mest det praktiska och det emotionella som var viktigt. Men så här länge efteråt så tänker jag att det att skapa oss som skilt par var det viktigaste vi gjorde med det brevet”.

Anna berättar att det viktigaste för henne är att barnens mor och far har en god kommunikation och att det därför var naturligt att de närvarade när det skulle sättas punkt för äktenskapets kapitel: ”Jag tycker det är väldigt gott nu i efterhand att våra barn upplevde det som något positivt, det tycker jag ju. Och så vet jag ju att de berättar den här historien för andra”. Barnen, berättar Anna, är stolta över att kunna fira jul tillsammans, ha sammankomster och ses på kors och tvärs över familjekonstellationerna. Anna berättar att detta inte var okomplicerat innan skilsmässan gick igenom: ”vi firade konfirmation av den yngsta inte så lång tid efter att vi separerade, och det var inte lika trevligt på den festen som när vi blev skilda.”

5.4.1 Förlåtelse och hämnd, en fråga om egenomsorg (assisterad distansering)

Magne berättar att han upplevde att hans exfru projicerade allt som var dåligt i världen på deras relation och att upplösningen av äktenskapet var en förutsättning för att hon skulle må bra igen. Om detta skriver han inget explicit om i brevet. Han säger att det som skrevs i brevet var ett medvetet urval med syfte att skriva fram förlåtelse.

”i det här mailet skrev jag ner det som jag ändå någonstans kände var sant, även om känslor och andra saker säger andra saker så är det, när man ska försöka tänka rationellt kring situationen, så var det här sant. Och att befästa det för sig själv och för andra för ju till att man präntar in det hos sig själv, också någonstans att ’nu har jag sagt det här till andra och då måste jag ju stå för det också’ så det blir någonstans en slags ’accountability’”. (Magne)

Magne säger att han vet att det att söka förlåtelsens väg är rätt väg att gå även om det är den svåra vägen att gå. Han säger att det till slut hade slagit tillbaka på honom själv om han valt en alternativ väg: ”Jag blev påmind om det här med förlåtelse. Det är ju något som jag först och främst gör för min egen del. Att hysa agg mot någon, anklaga någon, blir ju något som bara äter upp mig själv i slutänden”.

Arvid säger att hans ritual i en viss grad (Arvid visar under intervjun sina fingrar som visar en centimeter mellan tummen och pekfingret) kan kallas för en liten grav av hämnd. Arvid säger att ritualen kommunicerade till exfrun och till andra att skilsmässan inte hade knäckt honom.

5.5 Tema 3 – Omsorgseffekten

Brevskrivarna Magne och Ina berättar att responsen inte lät vänta på sig. Ina berättar att de fick svar väldigt fort efter att de skickat ut brevet. Framför allt var det svar som uttryckte att det var tråkigt att höra och att de önskade dem allt gott. Ina säger att det genererade omsorg. Ina berättar att de rörde sig om mail, sms, telefonsamtal men också handskrivna brev: ”och så fick vi alla dessa här söta gamla tanterna som skrev handskrivna kort om att det var tråkigt men att de önskar oss allt det bästa”. Ina berättar också om ett par som hörde av sig och sa: ”okej vi förstår att ni håller på att skilja er, men ikväll skal vi på stand-up, följ

med!” Ina berättar att hon tänkte att situationen var absurd, att gå på stand-up och sitta och skratta ”men det egentligen precis det vi behövde, eller hur.”

Magne berättar att han fick många svar på brevet som han skickade. Kontentan av innehållet i de olika svaren summerar Magne så här: ”svårt att veta vad man ska säga men vi känner verkligen med dig och er båda. [...] och säg till om det finns något man kan göra. Det var väl dom”. Han säger att breven sällan var långa men hjärtliga och fina. Magne berättar också om längre brev som han upplevde bar honom. Magne säger också att brevet utlöste annan respons: ”Och det kunde vara allt ifrån en kram i kyrkan till att man hörde av sig och drog med en ut på restaurang [...] Det var ju inte massor varje dag men ändå. Alla skötte det snyggt och var inkännande.”

Arvid spekulerar kring att han genom den offentliga bearbetningen troligtvis tog sig igenom perioden snabbare än han annars hade gjort: ”Om jag inte hade konfronterat det så hade det nog varit en fas som varit längre”. Han fortsätter: ”För jag gick nog in i någon slags depression när jag blev separerad, som i viss grad blev hållen i schack genom att vara extremt social och vara ute mycket”. Arvid säger att han tror att det kan vara en positiv sak att vara tvungen att avsluta och gå vidare. Magne beskriver hur han förstår den omsorgen han fick ta del av:

”Det är ju ett grundläggande mänskligt behov att bli förstådd och att få empati och det är ju också en grundläggande mänsklig egenskap att ha en empatisk förmåga. Men det är svårt att känna med någon som inte öppnar upp sig. [...] det är väl en ganska allmän grej egentligen att när jag öppnade upp och vågade berätta så utlöste det dem reaktionerna”. (Arvid)

Anna berättar om det att under sammankomsten när skilsmässopapprena skulle signeras var massor av liv, rörelse och skratt: ”vi hade det väldigt väldigt trevligt”. Anna berättar också att exmannens dåvarande flickvän, som Anna själv introducerade honom för, bidrog till festen: ”hans nya fru hade bakat tårta till oss, till den ceremonin eller mötet som vi hade”.

5.5.1 Avsaknad av de förväntade förmaningarna

I de två fall som liknar varandra och som handlar om brevskrivning beskriver både Magne och Ina att de inte fått några fördömande reaktioner. Trots att detta var något som båda

informanterna menar de kunde förväntat sig eftersom de beskriver sig komma från kristna konservativa miljöer. "Så vi fick inga sådana negativa eller stränga reaktioner som vi potentiellt kunde ha fått eftersom vi båda två kom från konservativa kristna miljöer på Sørlandet". Ina berättar att hon fortfarande tror att äldre släktingar tänkte sitt om det att skiljas, men att detta inte var något som nådde fram till henne eller exmannen. Magne säger att han vet att andra fått uppleva fördömanden och kommentarer om att skilsmässa är synd. "Jag har inte fått uppleva något av det, vilket var väldigt skönt".

Magne fortsätter: "Systemet funkar på något sätt. Man säger att kyrkan ska vara en plats för omsorg och gemenskap och där man bär varandra. Bära varandras bördor är ju en sådan grundläggande princip i en kristen gemenskap. Och jag kände att det funkade." Magne säger att han inser att han är väldigt förskonad från folk som tar avstånd och ser på sig själv som lyckligt lottad ur den aspekten.

Anna säger att hon, trots att världen utanför menar att de som de gjorde är speciellt, inte tänkt på om det skapat några negativa reaktioner. "För oss var det ju inte så märkligt".

5.6 Tema 4 - Frihet till andra

Informanterna beskriver på olika sätt hur de önskar att konsekvensen av sin egen ritual ska bidra med frihet till sina vänner. De olika sätten kan delas upp i två underteman.

5.6.1 Frihet att inte välja sida

Något som både Ina, Magne och Arvid pratar om är sin respektive önskan om att inte ge sina vänner bördan av att behöva välja sida. Arvid ser att skilsmässoritualen kan ha en roll att spela ur den aspekten: "Kanske att man kan undvika det att man 'måste' välja sida eller att du måste vara ovänner". Han själv säger att det är konstigt att det per automatik behöver vara så att man tvingas välja en part, även om du är familj. "Du har haft ett väldigt bra förhållande med dem och så kommer du till den situationen när det blev skilsmässa så bara 'måste' de ju, alla måste ta sidan till den du är i familj med".

Ina berättat att det att välja sida var något som hon och exmannen genom brevet medvetet arbetat för att vännerna skulle slippa. "Vi var rädda för detta med att folk skulle börja att ta sida", säger Ina.

Ina berättar om ett tillfälle där hon träffat två av exmannens vänner utomlands:

"För då kom de fort bort till mig och tog kontakt och ville väldigt gärna vara med oss. Och då sa kvinnan i det paret: 'vi har tänkt så mycket på att ni skickade ut det brevet för det gjorde det så lätt nu när vi såg dig här nu, det gjorde det så lätt att möta dig, det var liksom inte farligt'". (Ina)

Ina fortsätter: "vi kände väl att vi hade signalerat så tydligt att jag och min exman var tillsammans om detta och då kände jag att de och så många andra efteråt lätt kunde ta kontakt med mig".

Ina säger att det ibland kan uppstå 'Woody Allenska' ögonblick när hon till exempel äter lunch med sin nuvarande man och sin exman. Det tror hon kunde ha hänt även utan brevet, men att däremot bli bjuden till silverbröllop tror Ina inte hade varit naturligt om de skilt sig på ett mer traditionellt sätt. "Och det att vi har blivit inbjudna till konfirmationer tillsammans tror jag faktiskt har underlättat saker för både familj och vänner runt omkring oss också. Så det är kanske det mest konkreta".

Magne resonerar kring människors reaktioner på hans brev: "hade jag skrivit ett mail där jag hängt ut henne och sagt 'radera ut den personen från era liv', och 'om ni bara visste vad hon gjort mot mig' så är det klart att det inte hade utlöst de reaktionerna", säger Magne. Han säger också att han inte önskade att folk skulle skälla ut henne och att han genom reaktionerna, bestående av upplevd omsorg riktad till både Magne och exfrun, förstod att han hade valt en klok väg i sina formuleringar även om det inte var lätt.

Anna säger, som tidigare redovisat, att hennes barn och hon själv kan umgås på kors och tvärs av familjekonstellationerna.

5.6.2 Frihet att gå vidare

Anna och Arvid som hade en fysisk ritual i form av fest berättar båda att festen gjorde det lättare att gå vidare. För Annas del säger hon att markering hjälpte hennes exman att helhjärtat gå in i den nya relationen han var involverad i:

”när vi hade gjort det här så blev det lättare för honom att ingå i ett fast förhållande till sin nya fru som han har idag, för det var han inte då [...] det var liksom också en trygghet för henne att nu är det över”. (Anna)

Hon säger att både exmannen och hans nya flickvän kunde gå in i relationen ”mer med gott samvete- också med tanke på barnen, och med tanke på hennes barn för hon har också barn.”

Arvid, som i sin berättelse om festen pratar mycket om de humoristiska undertonerna, säger att det trots humorns plats också var en fest präglad av allvar. ”Det var ju allvar också, kanske speciellt eftersom jag hade en ny flickvän, så var det lite viktigt för mig att bara bli färdig med saken. Det var ju en markering [...] det var inte bara på skämt”. Arvid säger att festen till viss del var för hennes skull.

Ina berättar att hon tror brevet bidrog till att folk upplevde att det var lättare att manövrera fortsättningen av vänskaperna till Ina och hennes exman.

”jag tror det handlar om att kunna att dra ett ordentligt streck över saker, det att få tillåtelse till avsluta saker på ett ordentligt sätt, istället för med bara kaos och känslor, där en själv känner att man inte fått förlorad kontroll eller att det är skambelagt eller något sånt, jag tror vi båda kände att det här var tråkigt men det är inte allt möjligt annat, det är först och främst tråkigt [...]och helt på riktigt så tror jag inte att det hade varit så naturligt att mötas och bli inbjuden till fester om detta inte upplevts som ordentligt för andra”. (Ina)

Magne berättar att han då han gick in en ny relation kände att han kunde posta det på facebook för att tillräckligt många kände till att han var skild. Magne valde däremot att inte använda facebook för att informera om skilsmässan då han upplevde att det skulle sätta honom i en glasbur inför, vad han upplevde som, *för* många människor på en gång.

5.7 Tema 5 - Normkritikens gåva- inte svartvitt men konstigt

Ina och Magne beskriver att deras markering bidrog till en reflektion av det svartvita tänkandet om präglar många syn på äktenskapet. Ina förklarar: "För jag tror att dessa svartvita kategorier gör det svårare för oss i en del saker". Ina säger att absoluterna är svåra att förhålla sig till: snäll - dum, älska eller inte älska: "Det var ju inte så att vi gick från att älska varandra till att inte älska varandra". Ina kallar det som hon och hennes exman gjorde för ett uppbrott med kategorier. Magne berättar att han själv haft en mer svartvit syn på äktenskapet tidigare: "gifter man sig så håller man ihop sen, det är klart att jag tänkte att saker kan hända men det reder man ut, så tänkte jag". Idag poängterar Magne sin egen och andras ödmjukhet inför att saker kan hända som det är svårt att han kontroll över: "Förmodligen får de flesta respekt för psykisk ohälsa och hur allvarligt det, vilka konsekvenser det kan få." Magne fortsätter: "...det ledde till en ökad tolerans och förståelse för att saker och ting kan vara tuffa även om man är kristen och har Gud på sin sida liksom, om du förstår vad jag menar."

Arvid och Anna pratar också om att folk som deltog i, eller hörde om, deras respektive ritualer upplevde det som speciellt och något som bröt mot det gängse: "'Va! Går det?'" Citatet är hämtat från Anna när hon beskriver några av reaktionerna hon fick när hon berättade om sin signeringsfest. Hon säger att hennes positiva historia kan inspirera andra i samma situation. Arvid pratar också om att människor på festen upplevde det som något som bröt med vanliga konventioner:

"Folk tyckte det var festligt, alltså kul och märkligt [...] Jag tror folk tyckte det var väldigt kul att vara med på något så surrealistiskt, för jag tror de upplevde det surrealistiskt att folk firade, för det var ju det att alla tyckte. [...] om det hade varit dom så hade de tyckt att eftersom det är ett sådant nederlag som vi pratade om- att om du har gått på en smäll så ska du bara sopa det under mattan och låstas som ingenting." (Arvid)

5.8 Tema 6 - Vadå ritual? – avsaknad av språk för skilsmässomarkering

Något som alla de intervjuade berättar är att de inte såg, eller avsåg, det som de gjorde som en ritual; ingen såg inledningsvis sin markering som en ritual. Ina formulerar det så här:

”...helt ärligt så tror jag inte vi hade begreppsapparaten runt det med skilsmässor som innefattade sådant. Jag tror vi såg på det mer som något sådan terapeutisk intervention- det betydde något för oss att ha skrivit det, det att ha formulerat det, och det att skicka ut, det var en del av vår bearbetning. Men jag har egentligen inte tänkt på det som en ritual även om jag ser ju det nu efteråt att det att skicka ut detta brev- att det fanns ett före och ett efter.” (Ina)

Arvid säger att begreppet ritual låter så formellt i relation till hans fest som var en informell tillställning. Arvid fortsätter att resonera kring begreppet ritual:

”nej alltså det var en ritual [...] En ritual kan ju vara så mycket, det är väl det du skriver om. Jag har ju deltagit i begravningar sen jag var 16 år, så jag är ju van vid ritualer, alltså ritualer som kyrkliga handlingar och sånt är på ett vis det jag är uppvuxen med och har varit med om extremt många så det hänger nog ihop med det. För jag är van vid att alla stora händelser i livet markeras med en handling men där undantaget är skilsmässa, som ju är en lika stor händelse som ett bröllop egentligen. Men alltså ritual och ritual. En fest i sig själv är ju en ritual.” (Arvid)

Anna säger att det som hon gjorde inte var en planlagd ritual utan ett försök att få till en trevlig stund i samband det praktiska göromålet att signera skilsmässopapper. Magne säger att informationsarbetet till de närmaste är rimligt att göra, oavsett om man definierar det som en ritual eller inte.

5.9 Tema 7 - Skilsmässoritualens framtid

Trots att ingen av informanterna initialt sett på det de gjort som en ritual tror alla på skilsmässoritualens framtid. Anna, Ina och Arvid formulerar alla att de tror skilsmässoritualen kommer bli vanligare i framtiden. ”Jag tror vi går i riktningen mot flera ritualer och kanske också en större grad av formalisering”, säger Ina.

”Det finns ju folk som går i kyrkan och gör det, eller har fester eller ceremonier, jag tycker det ser ut som det blir mer av det. Kanske ännu mer framöver. Jag tror också att, i kraft av att vi är ett samhälle där vi tänker ganska mångfaldigt kring relationer och förhållanden, så kanske det blir ett större spektrum av former att både att vara gift och vara skild på.” Ina

Arvid tror att skilsmässoritualen blir vanligare i framtiden, kanske speciellt för kvinnor: ”Jag tror nog det är större chans för att det blir en markering där man ser att ett tjejgäng går på stan där de har en sån hatt där det står ’free again’ eller något sånt.” Arvid säger att han tror framtidens ritualer kommer likna den som han gjorde, som en svensxa eller möhippa, eftersom han tror många har ett behov för att ha fest med sina bästa vänner. Arvid själv tror att detta har med humorn i markeringen att göra, att det i humorn finns ett element av ofarliggörande.

Arvid och Ina pratar också om att behovet för en ritual kan bli större om du har barn. ”Hade vi haft barn hade jag verkligen önskat att göra något mer formellt av det. För då är det ju inte bara två som skiljer sig, då är det ju flera som är involverade på något vis”, säger Ina. Arvid säger att ritualen dock hade behövt se annorlunda ut. ”Man hade ju naturligtvis behövt göra det på ett annat sätt, men folk blir ju skilda. Its a fact! Och folk med barn blir ju också skilda”, säger Arvid.

6 Analys

I detta kapitel kommer jag att diskutera uppsatsens teman genom den teori som är beskriven i teorikapitlet. En av de tydliga beskrivna fallgruvorna med tematisk analys är att forskaren helt eller delvis avstår från att analysera den data hen uppnår utan endast låter beskriva den (Braun & Clarke, 2006, s. 93). Författarna (s. 93) poängterar att data ska förstås genom utvald teori så att resultatet är något som är "bortom bara en beskrivning av data". De två sista teman kommer i mindre grad än de andra diskuteras genom den angivna teoretiska referensramen utan kommer att vara en del av nästa kapitals diskussion. Detta för att dessa teman inte i tillräckligt tydlig grad kan kopplas till uppsatsens slutliga frågeställning eller dess forskningsfrågor, även om dessa teman är intressanta i relation till uppsatsens tematik. Varje temas analys kommer att sammanfattas i slutet av varje delkapitel. Dessa tematiskt uppdelade sammanfattningar kommer utgöra grunden för en slutlig sammanfattning av hela analyskapitlet, sist i innevarande kapitel.

6.1 Tema 1: Kontroll

6.1.1 Introduktion till analys av tema

Det inledande temat som ur olika aspekter handlar om kontroll kommer i detta kapitel dekonstrueras och förstås framför allt genom användningen av systemteoretiska begrepp, närmare bestämt hämtade från Watzlawicks kommunikationsteoretiska bidrag. Temat kommer också kopplas ihop med beskrivningen av feedback-processer. Temat i sig själv, och analysen av temat kan kopplas till forskningsfrågorna 1, 2 och 3; analysen besvarar (ur olika aspekter) de forskningsfrågor som avser säga något om hur ritualen påverkat den som genomgått den, hur den påverkat andra samt vad som motiverat ritualens genomförande.

6.1.2 Att förstå begreppet kontroll

Att kontroll är ett tema som informanterna talar om är kanske föga förvånande, bland annat med tanke på den litteratur (Dyregrov, 2010; Karlstedt, 2016) som pekar på att upplevelse av att göra något konkret kan vara en framgångsfaktor för att ta sig igenom kriser och förluster.

Informanterna beskriver dock olika aspekter av kontroll: kontroll över vad som sägs, över processen i stort, över vilka som involveras och vilka som lämnas utanför. Kontroll som begrepp säger i sig själv inte mer än vad vår erfarenhet och språkliga förutsättningar (diskurser vi befinner oss i och kontexter språket används i) tillåter. Om vi däremot tolkar begreppet och dessa bakomliggande berättelser i en systemteoretisk kontext får det stora konsekvenser för hur begreppet kan förstås och vilka implikationer det får för meningen vi tillskriver det; i en systemisk kontext får ett till synes endimensionellt begrepp flera betydelser och konsekvenser för hur vi ska förstå det. Watzlawick (1967, s. 48) skriver att allt kommunicerar, och att det inte går att inte kommunicera. I relation till informanternas önskan om att undgå ryktesspridning samt önskan om att äga processen kan vi tolka det som att de är införstådda med denna förutsättning. Magne säger att han inte ville att det skulle uppstå ryktesspridning. Detta var också centralt för Arvid och Inas exman. Dessa uttalanden tyder också på att ryktesspridning upplevts som en reell risk som kunde motverkas genom tillförande av information, eller kanske: tillförande av *annan* information. För just som Watzlawick (s. 48–49) skriver är det omöjligt att inte kommunicera vilket implicerar att också tystnaden kommunicerade. Därför kan skilsmässoritualen i informanternas fall förstås som en intention om att låta det som faktiskt sägs få tala tydligare än det som inte sägs. Arvid, som beskriver att han kunde känna hur folk pratade om honom på ett visst sätt, upplevde att avsaknaden av att adressera skilsmässan kommunicerade högljutt. Som ett resultat av festen blev han av med/och eller kunde ersätta innehållet i de blickar han inbillat eller verkligt mottog från andra.

6.1.3 Kontroll genom handling- positivt med negativ feedback

I detta sammanhang kan det vara till hjälp att också lyfta fram teorin om feedback-processer. När Arvid beskriver blickar och tankar om andras dömande kan vi med hjälp av begreppet negativ och positiv feedback få större förståelse för både effekten av skilsmässofesten och behovet av att genomföra den. Festen som händelse bidrar till negativ feedback, det vill säga mindre av de samma, problemupprätthållande mönstren som bidrar till fastlåsthet. Tystnad och undvikande beteende, som Arvid beskriver var ett initialt sätt att hantera situationen, var med på att förstärka upplevelsen av att folk pratade om honom. Detta förstår vi som positiv feedback. Lösningen, att inte adressera skilsmässans faktum, blir

till slut själva problemet då Arvid upplever sig ännu mer skild genom de blickar och genom avsaknaden av samtal kring skilsmässan som han upplevde påförde honom skam. En skam han inte önskade bära på.

6.1.4 Kontroll ur en relationell aspekt

De två underteman som handlar om upplevelsen av kontroll över vilka som involveras i respektive skilsmässoritual kan med hjälp av Watzlawicks nästa kommunikationsteoretiska axiom ge oss en djupare förklaring av upplevelsen. Kommunikation är information, som den föregående axiomen beskriver. Den kan vara avsiktlig eller oavsiktligt. Men kommunikation är förutom denna information även relation i det avseendet att kommunikationens innehåll (för både avsändaren och mottagaren) definierar vilken typ av relation de har, och ska ha, till varandra. Magne, Ina och Anna beskriver hur de ville involvera de som var viktiga för dem och som stod dem nära. Människor som angår dem, som Magne uttrycket det. Att stå någon "nära" eller att "angå någon" i samband med informanternas upplevelse av att känna behov för att informera dessa nära och angående personerna kan ses som ett uttryck som vittnar om att relation är färskvara. På så vis behöver den ständigt definieras och upprätthållas genom interaktion, åtminstone om den ska förbli nära. Watzlawick beskriver denna definiering som ett (i teorin oändligt scenario av) "detta är hur jag ser på mig själv- detta är hur jag ser på dig- detta är hur jag ser att du ser mig" (s. 52). Genom att informanterna involverar människor i deras skilsmässoritualer kan det hävdas att denna definieringsprocess blir transparent och synlig. Samma sak gäller för de som informanterna av olika anledningar inte involverar. Denna definieringsprocess ramar också in essensen av Watzlawicks första axiom, nämligen att all kommunikation sker cirkulärt.

I en systemisk kontext, där allt hör ihop med allt, är det lätt att förstå Inas utsago kring vad som hade hänt om hon och hennes exman inte hade skickat ut sitt brev som något som också starkt hänger ihop med den första aspekten av kontroll; Ina ville å ena sidan själv vara den som förmedlar informationen för att ha kontroll över innehållet, men också på grund av att förmedlandet samtidigt säkrade hennes relationella plats i sitt sammanhang, vilken annars kunde riskera förloras.

6.1.5 Sammanfattning av tema kontroll

Informanterna beskriver att de genom skilsmässoritualen får uppleva kontroll ur flera aspekter. Dels över processen som helhet, dels över vilken information som återberättas om skilsmässan men också över vilka som ska, och inte ska, involveras. Jag har i detta första analyskapitel beskrivit hur kontroll som begrepp kan förstås utifrån Watzlawicks kommunikationsteoretiska bidrag där han beskriver kommunikationens grundförutsättningar. När informanterna beskriver att de upplever kontroll över processen i sin helhet och över den information som ges kan det tyda på att de har djup insikt i kommunikationens väsen; informanterna önskar ha övertaget på vad som kommuniceras om deras respektive skilsmässa eftersom det oavsett kommuniceras kring den då det ligger i kommunikationens natur, om det än sker genom tystnad. Jag har också beskrivit hur just tystnad och undvikande kommunikation kan ses i ljuset av Watzlawicks feedback-processer. Skilsmässoritualen kan förstås bidra till negativ feedback i de respektive system som informanterna varit en del av och där systemmedlemmarna blivit involverade i ritualen. Jag har dessutom kommit fram till att kontroll över vem som involveras bör förstås som något som ytterst sätt också definierar relationerna i det omgärdande systemet för varje informant. Frågan om vem som involveras i en skilsmässoritual är således direkt avgörande för hur systemet runt initiativtagaren anpassar sig till skilsmässans konsekvenser och den fortsatta relationen med den skilda.

6.2 Tema 2: Nyskrivning av historier

6.2.1 Introduktion till analys av tema

Detta tema kommer framför allt analyseras med hjälp av teori hämtad ur den narrativa metaforen samt genom teori om punktuering. Temat i sig själv (presenterat i kapitel 5.3 *Tema 2: Nyskrivning av historier- vem jag är som skild!*) och analysen av temat kan kopplas till forskningsfrågorna 1 och 2; analysen besvarar och fördjupar de forskningsfrågor som avser säga något om hur ritualen påverkat den som genomgått den och hur den påverkat andra.

6.2.2 En ny berättelse till en ny identitet

Detta tema handlar om informanternas upplevelser av att de genom skilsmässoritualen fått möjlighet att skapa sig själva på nytt och att få författa historien om sig själv. Temat i stort angränsar till upplevelsen av kontroll som är beskrivet i föregående kapitel, men skiljer sig också ifrån det ur särskilt en aspekt: tidsperspektivet. Informanterna pratar nu om en föredragen framtid och om hur skilsmässans markering bidrar till att forma den. White och Epston (2000, s. 105) beskriver hur temporalitet (tidsaspekten) är avgörande för den narrativa förståelsen då en berättelse har en början och ett slut och att det mellan dessa punkter föreligger ett tidsförlopp. En handling fungerar som en länk mellan handling och berättelse, skriver Ricoeur (1980, s. 171) återgett i White och Epston (2000, s. 105). Att genom brevutskick och skilsmässofest författa implicita önskemål om hur andra bör uppfatta informanterna (som ett sätt att definiera sin nya identitet för framtiden) bidrar det till att skapa berättelsen om skilsmässan. Ricoeur (s. 171) skriver att denna handling, som ritualen får exemplifiera, placerar oss vid korsningen mellan temporalitet och narrativitet. Eller enklare uttryckt: Idag skrivs berättelsen om igår som får konsekvenser för hur jag blir uppfattad imorgon.

6.2.3 Identitet som produkt av ständiga urval

När informanterna på olika sätt pratar om att skapa sig själva kan detta också förstås som en punktuering av självet. Bruner (1990, s. 116) som omformulerar Polkinghorne (1988, s. 150) säger att självet är ständigt föränderligt och inte en statisk substans. Självet beskrivs som en förhandling av förändring som en konsekvens av livets scenbyten. Vilken påverkan en skilsmässa har på berättelsen om självet kommer därför variera från person till person bland annat utifrån hur vederbörande förhandlar kring denna förändrade livssituation; representerar skilsmässan en (statisk) kris eller möjlighet, ett avslutat eller pågående kapitel etcetera. Punktueringen, det vill säga vad vi som berättare lägger tonvikt och emfas på i berättelsen om skilsmässan, får i en cirkulär systemisk kontext avgörande konsekvenser för hur självet skapas i möte med individens omgärdande system. Detta eftersom berättelsen, i ett självreglerande system, får konsekvenser för hur informanterna blir bemötta av sin omgivning. Omgivningen kan antingen godkänna punktueringen eller förkasta den vilket adresseras i kommande underkapitel.

6.2.4 Ritualen som den narrativa ramen

Lundby (1998, s. 30) menar att de berättelser vi berättar om oss själva kan bidra till att skapa just den mening och det sammanhang som informanterna beskriver att de önskar. Anna, Ina och Magne pratar alla om att de har tydliga tankar om hur de önskar bli uppfattade, både från vänner och familj. Med hjälp av den narrativa metaforen kan brevet som Ina och Magne skickar förstås som ramen till berättelsen om skilsmässan. Ramens uppgift är enligt Lundby (1998, s. 57) att dela eller samskapa erfarenheter snarare än att säkra en individuell berättelse. När andemeningen i Magne's brev är: "detta är så jag upplever det", det vill säga ett uttryck för just en enskild berättelse, kan det argumenteras att den individuella berättelsen skapar den kollektiva. Detta är enligt White (2009, s. 73) fullt möjligt så länge mottagaren av innehållet uppfattar att den individuella berättelsen stämmer överens med generella uppfattningar och erfarenheter av författaren. Att Magne skickar ett annat brev med annat innehåll till sin exfrus familj kan då ses som ett sätt att hålla den önskade identiteten intakt i det utvalda kollektiva.

6.2.5 En ny identitet skapar sig inte själv

Magne och Arvid tillför ytterligare två perspektiv till detta tema. Dessutom hjälper deras exempel oss att ännu mer konkret förstå något av kommunikationens cirkulära tendens. För att redan nu avslöja poängen jag vill fram till: Nyskrivning av identitet inte kan ske utan hjälp från andra som bekräftar bilden eller åtminstone tar emot budskapet om identiteten. Magne pratar om att han vill förlåta och Arvid pratar om hämnd. Om vi, i socialkonstruktionistisk tradition, ser orden som handlingar kan vi se att dessa handlingar inte alls kan genomföras utom genom dialog med en publik. När Lundby (1998, s. 56) beskriver att en berättelse existerar mellan berättaren och mottagaren, och därmed skapas i relation till någon, kan vi förstå det som att Magne behöver hjälp med att förlåta sin exfru, eller möjligen: Magne behöver hjälp av andra att bekräfta bilden av sig själv som en som förlåter. Arvid, som delvis ser sin fest som en hämnd, behöver hjälp av andra att bekräfta att skilsmässan inte har knäckt honom. Både förlåtelse och hämnd kan alltså ses som strikt sociala aktiviteter som sker i (och förutsätter) cirkularitet.

6.2.6 Sammanfattning av tema nyskrivning av historier

I detta kapitel har jag fördjupat temat kring informanternas upplevelse av att de genom skilsmässoritualen fått möjlighet att författa berättelsen om sig själva efter skilsmässan. Jag har med hjälp av bland andra White och Epston (2000) förklarat hur mötet mellan temporalitet och narrativitet kan ge ökad förståelse för identitetsskapandets process; jag har förklarat hur tidsaspekten hänger ihop med händelser som vi berättar om oss själva. Vidare har jag beskrivit identitetsskapandets viktläggning utifrån tankar om punktuering och att berättelsen om oss själva såväl som handlingar, är urval av berättelser om oss själva. Jag har sedan beskrivit att skilsmässoritualen kan ses som den narrativa ram vars avsikt är att samla och rama in berättelsen om skilsmässan i syfte att samskapa erfarenheter snarare än att säkerställa individuella berättelser. Till slut har jag skrivit om hur nyskrivning måste förstås som en social aktivitet då berättelsen/nyskrivningen först kan bli giltig i möte med en publik. Det är teoretiskt fullt möjligt att dela upp frågeställningarna 1 och 2, det vill säga hur ritualen påverkat den som genomgått den och hur den påverkat andra. Däremot blir det i detta tema tydligt att en sådan uppdelning blir problematisk. Temat beskriver hur ritualen, som inte kan genomföras utan dessa *andra*, påverkar informanterna såväl som de *andra* men också hur det påverkar informanterna att dessa *andra* blir påverkade. I en systemisk cirkulär process handlar detta till slut som hur vi punktuerar.

6.3 Tema 3: Omsorgseffekten

6.3.1 Introduktion till analys av tema

Temat som handlar om den omsorg informanterna upplevt i samband med, och efter sin skilsmässoritual kommer i detta kapitel diskuteras i ljuset av överordnat systemteoretiska resonemang. Jag kommer också lyfta in resonemang hämtade från Myerhofs tankar om konstgjorda arenor, samt Bachtins tankar om dialogism och polyfoni. Temat i sig själv (presenterat i kapitel 5.4 *Tema 3: Omsorgseffekten*) och analysen av temat kan kopplas till forskningsfrågorna 1 och 2; analysen besvarar och fördjupar de forskningsfrågor som avser säga något om hur ritualen påverkat den som genomgått den och hur den påverkat andra.

6.3.2 Ett egenhändigt förändrat bias

Informanterna punktueringar på att det är just omsorg (riktat mot dem) som de mottar. De beskriver att de får mail, handskrivna brev och telefonsamtal från nära och kära, släktingar och vänner. Ina och Magne berättar om en handgriplig omsorg som de upplever när deras vänner inkluderar dem i aktiviteter som restaurangbesök och stand-up-kväll. Här kan möjligen systemteorin och cybernetiken bidra med ett viktigt perspektiv i att förstå informanternas omgärdande systems vilja till att ge omsorg. Detta eftersom de människor som informanterna pratar om måste ses i den kontext och i det system som omger dem och i relation till informanterna. Ett systems välbefinnande beskrivs handla om i vilken grad systemet klarar att anpassa sig till förändringar. Detta beskriver Bateson (1980) genomgående i sin bok *Mind and Nature- a necessary unity*. Bateson skriver att en kritisk del i att vara människa är att definiera hur man står i relation till andra, hur hon förstår det relationella mönstret när det kommer till kärlek, hat, respekt, beroende etcetera. Inget är så smärtsamt, skriver Bateson (2000, s. 331), som när vi får dessa föreställningar av värden motbevisade för oss. Smärtan människan kan uppleva vid att ha fel om tingens tillstånd beskriver Bateson (s. 331) som extrem. Bateson (s. 331) använder sig här av en metafor som i detta fall kan ge en förklaring till hur systemet runt informanterna, genom sin visade omsorg, anpassar sig till förändringen som skilsmässan innebär. Bateson (s. 332) beskriver hur systemet, vari den cybernetiska processen försiggår, kan liknas vid uppvärmningen av ett hus. I huset sitter en termostat där husägaren kan bestämma en given önskad nivå. När utomhustemperaturen sjunker och stiger anpassar sig värmen i huset (även kallat homeostatiskt system). Är huset ändå för kallt kan man ändra värdet på termostaten. Detta värde (bias) kan inget väder i världen ändra på. Ett äktenskaps olika svängningar kommer för anhöriga i ett system först och främst hanteras utifrån det bias (värde) som presenteras; omsorg och tröst utlöses inte om värdet som kommuniceras utåt är att situationen är bra. Vi kan med fördel här tänka på Magne som misstänkte att många undrade hur det stod till utan att för den sakens skull göra något åt misstanken. En hypotes är här att systemet (utan ett nytt värde) vill sträcka sig långt för att uppnå normalitet (homeostas). På samma sätt kan ett äktenskap uppenbart storma utan att det för den sakens skull utlöser omsorg om biasen är att äktenskapet är tryggt. I detta fall, då informanterna informerat systemet om det ändrade värdet, får systemet andra (bättre) förutsättningar att förhålla sig till den nya förändringen.

Omsorgen kan därför ses som ett naturligt uttryck sprungen ur ett system som utifrån en cybernetisk logik gör precis som det ska. När informanterna genomför sin ritual ändrar de själva värdet kring vilket systemet ska förhålla sig. Bateson (s. 332) kallar detta för en attitydförändring på systemet. Ett radikalt mycket enklare sätt att säga detta med andra ord är att omsorgen förutsätter kommunikation om systemändring, vilket informanterna gör genom sin ritual. En rimlig slutsats är därför att skilsmässoritualen bidrar till att mobilisera omsorg i de respektive system informanterna befinner sig i som annars, i den grad skilsmässan inte skulle markerats, skulle uteblivit.

6.3.3 Ritualen som en form av en definierande ceremoni

Att systemet har en ny punkt att kalibrera sig runt är dock ingen garant för att anhöriga ska visa omsorg eller på andra sätt förhålla sig kärleksfullt till informanterna. Ändå är det just det som händer. Ina och Magne berättar att de båda hade hört talas om skilda som blivit föremål för fördömanden och andra mindre trevliga attityder från sitt nätverk. Här kan det vara relevant att poängtera att informanterna själva valde vem de önskade involvera i sina respektive ritualer, vilket lär spela en väsentlig roll för utfallet och responsen. Myerhoffs medlemsmetafor presenteras ofta från berättarens perspektiv: En person söker genom berättandet att säkra sitt medlemskap i livets klubb. Michael White (2009, s. 150) som arbetade vidare med begreppet lägger större vikt vid åhörarna, eller till-hörarnas position. Utifrån premissen för samtalet kring Myerhoffs (och sedermera Whites) definierande ceremonier kan det vara relevant att använda deras begrepp för att på ett djupare plan förstå omsorgseffekten informanterna pratar om. Vi kan till att börja med förstå urvalet (som genererade upplevelse av kontroll över vilka som blir involverade) som den konstgjorda aren som Myerhoff (1982, s. 105) beskrev. Konstgjord i den bemärkelsen att det inte finns en given naturlig plattform, ritual eller forum att berätta om sin skilsmässa, trots att man som Ina beskriver det, googlar och googlar. Ritualens involverade får företräda de mottagare varje berättelse behöver för att definiera författaren. När White (2009, s. 150) sedan pratar om att åhörarnas respons som något likvärdigt viktigt kan vi misstänka att också informanternas skilsmässorituals publik, genom sin omsorgspräglade respons, säkrar sina respektive medlemskap till informanterna.

6.3.4 Omsorgsresponsen - resultatet av flerstämmdhet

Informanterna berättar som tidigare nämnt att omsorgen de upplever kommer till uttryck på olika sätt. Men vad är egentligen omsorgen en respons på? Detta är en frågeställning som snabbt genererar fler frågor. Jag inbillar mig att jag hade fått olika svar från alla bland informanternas nära och kära. Att mot bättre vetande dessutom utkräva *ett* svar på den frågan skulle möjligen vara olyckligt. Kanske kan Bachtin ge oss nya perspektiv på hur omsorgsresponsen kan förstås utifrån hans dialogiska och polyfoniska formuleringar. När informanterna utför sina ritualer vilket når deras åhörare talar dessa brev och handlingar till åhörarna genom deras egna erfarenheter. Det vill säga att åhörarna gör tolkningar som är specifika för dem, mot bakgrund av deras egna erfarenheter och många dialoger (Lock & Strong, 2014, s. 132). Hade jag själv fått ett liknande brev som det Magne och Ina skickade hade det i mig aktualiserat flera simultana dialoger. En mellan mitt nuvarande jag och mitt i skilsmässans väg bortvalda 15-åriga jag. En annan dialog hade förts med egna erfarenheter av skam och misslyckande. En tredje med förnimmelsen av att stå inför en ny möjlighet. Med dessa flerstämda dialoger i åtanke finns inte *ett* svar på vad omsorgen är en respons på, men en del av svaret är att omsorgen är en flerstämd mångbottnad respons som kommer från människor som samtalat med delar av sina många själv.

6.3.5 Sammanfattning av tema omsorgseffekten

Jag har i detta kapitel beskrivit hur omsorgen som informanterna upplever kan förstås utifrån övergripande systemteoretiska resonemang, och mer specifikt att omsorgen kan ses som ett resultat av välfungerande cybernetiska processer. Detta har jag förklarat genom att använda en av Batesons metaforer som avser säga något om attitydförändringar inom ett system. Vidare har jag utifrån den narrativa metaforen beskrivit hur omsorgen säkrar de responderande tillhörighet med informanterna och inte bara omvänt. För detta har jag använt mig av begrepp hämtade från den definierande ceremonin, först beskriven av Myerhoff och sedan vidareutvecklad av White. Till slut har jag frågat mig vad omsorgen egentligen är en respons på. För att vidareutveckla, förstå och besvara frågan har jag tagit hjälp av Bachtins dialogism och polyfoni och funnit att svaret är legio; omsorgen kan ses som ett resultat av de oräkneliga dialoger som simultant förekommer med (och mellan) erfarenheter och begivenheter.

6.4 Tema 4: Frihet till andra

6.4.1 Introduktion till analys av tema

Detta tema kommer allt analyseras med hjälp av Watzlawicks (1967) axiom som gör gällande att kommunikation kommunicerar både innehåll och relation. Vidare kommer Bruners (1990) teori om det samskapade självet diskuteras för att förstå informanternas upplevelse av att ritualen skänkte frihet till nätverket. Temat i sig själv (presenterat i kapitel 5.4 *Tema 4: Frihet till andra*) och analysen av temat kan kopplas till forskningsfrågorna 1 och 2 med tonvikt på 2; analysen besvarar och fördjupar de forskningsfrågor som avser säga något om hur ritualen påverkat den som genomgått den men framför allt hur den påverkat andra.

6.4.2 Offentligt bevittnad bandklippning- informerad intention

Informanterna beskriver att de upplever, och har en förhoppning om, att ritualen ska bidra med att skänka frihet till människor i deras närhet. Framför allt handlar det om frihet att slippa att välja sida eller ta parti för den ena eller andra parten. En konsekvens av ritualen är enligt informanterna också att deras tidigare partners kunde gå vidare, in i något nytt. I kapitel 6.1.4 *Kontroll ur en relationell aspekt* beskriver jag att ett av Watzlawicks axiom förklarar att kommunikation kommunicerar både innehåll och relation. Där drar jag slutsatsen att involveringen i sig själv säger något om att relationen mellan informanterna och de involverade. I detta exempel vill jag i stället argumentera för att innehållet har en direkt avgörande funktion för att definiera relationen mellan informanterna och de som de involverat i sin ritual. Innehållet som Ina och Magne explicit formulerade i sina brev, och som Anna delvis hade som fokus på i sin ritual var just att de önskade att mottagarna av brev eller deltagare i signeringsfesten inte skulle behöva ta parti för den ena eller den andra. En intention informanternas nätverk inte blivit varse om det inte varit för ritualen. Jag ser framför mig bilden av en invigning med en klassisk bandklippning. Eller ett första spadtag vid en nybyggnation. Ett klippt band utan åskådare kommunicerar inte nödvändigtvis att något gått från att ha varit stängt till öppet. Inte heller gör ett obetydligt första spadtag på en annars obebyggd plats att den eventuellt förbipasserande åskådaren förstår att det ska byggas. I stället kan vi häva att det är den informerade intentionen om invigningen eller det

sociala kontraktet om en byggstart som gör hur vi förhåller oss till dessa platser. När informanterna säger "detta är så ni kan förhålla er till oss" gör de inte bara den relationella definieringsprocessen som Watzlawick (1967) pratar om synlig, men också fullt hörbar. Ina som senare träffar en vän utomlands får det bekräftat: "...det gjort det så lätt när vi såg dig här nu...". Den offentliga bandklippningen kan ses som ett sätt att förekomma nätverkets medlemmars ständiga definiering av relationen. En hypotes är att vänner och familj, utan dessa direktiv indirekt hade definierat relationerna på ett sätt som kan påminna om det informanterna pratar om som att välja sida.

6.4.3 Min autonomi blir din frihet

Berättelsen om oss själva sker alltid i urval och en således konstruerad. Om detta skriver Bruner (1990, s. 116), som refererar till Polkinghorne (1988, s. 150). Den narrativa formen åstadkommer därför vår egen identitet. Skilsmässoritualen kan för Arvid, Ina och Anna förstås som en medveten författning av berättelsen om sig själva som autonoma varelser. Anna berättar att hennes exman, tack vare signeringsfesten, med gott samvete helhjärtat kunde gå in i den nya relationen han hade. Om det goda samvetet handlade om den sociala stafettpinnen som signeringsfesten kan ses som, eller den juridiska aspekten får jag aldrig svar på. Däremot beskriver Arvid att hans fest var en viktig del i att få det avslutet han inte upplevde att skilsmässopapprena gav honom, inte minst för att markera för sin nya flickvän (och hennes familj) att han nu var fri att vara med henne. Magne beskriver att berättelsen om hur hans exfru friförklarade sig från honom gjorde att han själv kunde publicera sin nya relation på facebook när den tiden kom. Frihet att gå vidare, som ett av underteman kallas, kan alltså i första hand vara ett svar på hur informanterna upplever att ritualen påverkat andra. Men att det i sin tur får konsekvenser för informanterna själva är det ingen tvekan om. Berättelserna om informanterna som fria och obundna får konsekvenser för hur andra förhåller sig till dem, men det får också konsekvenser för hur detta nya sätt att förhålla sig till informanterna i sin tur påverkar dem själva. Detta samspel ramar in den cirkulära komplexitetens natur.

6.4.4 Sammanfattning av tema frihet till andra

Jag har i detta kapitel presenterat två sätt vi kan förstå informanternas upplevelse av att skilsmässoritualen bidragit till att ge frihet till andra i deras närhet. Jag har också skrivit att detta i hög grad även påverkar informanterna själva. Jag har i detta kapitel använt mig av Watzlawicks axiom som säger att kommunikation kommunicerar innehåll och relation. Jag har också resonerat kring att innehållet (information) i skilsmässoritualen också påverkar det relationella. Vidare har jag pratat om hur den narrativa framställningen av självet som autonomt också får konsekvenser för omgivningen som i sin tur får implikationer för informanterna.

6.5 Tema 5: Normkritikens gåva – inte svartvitt men konstigt

6.5.1 Introduktion till analys av tema

Detta tema kommer diskuteras med hjälp av Bachtins begrepp karneval och hans beskrivning av kommunikationens pendelliknande tendenser. Temat i sig själv (presenterat i kapitel 5.5 *Tema 5: Normkritikens gåva – inte svartvitt men konstigt*) och analysen av temat kan kopplas till forskningsfråga 2, hur informanterna upplever att ritualen påverkat andra.

6.5.2 Flera möjliga tolkningar än tungt och trist

Informanterna beskriver att det med ritualerna följde reaktioner, både mot form och innehåll. Om vi till att börja med fokuserar på de båda festerna så berättar informanterna att några menade att det var absurt, ovant och förvånande. Här kan vi lyfta in Bachtins resonemang kring kommunikationens huvudtendenser (Lock & Strong, 2014, s. 133). Det är en enkel men rimlig hypotes att skilsmässan som tematik tenderar diskuteras på ett mer centripetalt sätt, det vill säga: skilsmässan som fenomen är (för mig: vit västlig man uppvuxen i frikyrkan, i de diskurser jag är en del av) oftare präglade av sorg, skam, nederlag och det finns relativt lite utrymme för ett mer centrifugalt sätt att förstå och prata om skilsmässan. Att då använda skilsmässan som en anledning att ha fest, eller göra det till en stor familjesamling där alla har det trevligt, bryter då med denna tendens. Arvid säger att

många av hans vänner troligtvis hade känt att skilsmässans nederlag skulle sopas under mattan. Det som Arvid och Annas gör genom sina ritualer kan därför förstås som en form för karneval, eller fester som bidrar till karnevaliska tillstånd.

6.5.3 Att markera med kroppen

Bachtin (1984b, s. 303–305) menar att kroppen genom karnevalen blev centrumet för motståndet av den officiella ideologin. Det fysiska och konkreta, som Arvid i sin ritual inte sparar på, blir ett sätt att sätta naturlagar över de samhällsordningens lagar (diskurser och eller ideologier). På detta sätt förvandlar karnevalen allvaret och sorgen till något vi kan leka med. Annas exmans nya flickvän bidrog med tårta till signeringsfesten. Arvids många kroppsliga element: omvänt gåvobord, skilsmässotårta, en ceremoni där han lovar att avsäga sig trohet till sin exfru, ringar in karnevalens kroppsliga uttryck. I karnevalens tillfälliga uppbrott från den officiella världens normer blir en ny värld skapad, en värld som befinner sig i gränslandet mellan lek och allvar.

6.5.4 Risken med humor är att folk tror man skämtar

Arvid uttrycker att festen, trots sin humoristiska underton, också var präglad av allvar. Arvid beskriver därmed inte humor och allvar som motpoler, vilket igen stämmer överens med Bachtins (1984b) sätt att beskriva karnevalens tillstånd. Också Anna berättar om dotterns väns reaktion, som inte förstod någonting av vad som hände, att människor kunde ha så trevligt och ändå vilja skiljas. Allvar och lek blir genom Arvid och Annas ritualer förstått som något som kan samexistera. Men kan det bli för mycket karneval? Bachtin menar att vi alltid befinner oss mellan ytterpunkterna av det centripetala och centrifugala. När mening blir för deterministiskt behövs karneval eller åtminstone en mer centrifugal kommunikation. Men mening kan också behöva tyglas för att undgå social anarki (Lock & Strong, 2014, s. 136).

6.5.5 Färgseende som gåva

Informanterna beskriver att de visar på alternativa sätt att skiljas på, något som väcker reaktioner. Ina, som talar om det problematiska med absoluterna älska/hata eller vänner/ovänner, säger att hennes brev bidrar med ett mindre svartvittänkande perspektiv. Det samma säger Magne som också tillägger att han själv fått en mindre binär syn på livet. Här kan vi se att informanterna bidrar med att tillföra ytterligare mening till något som i utgångspunkten är präglad av centripetal och koncis kommunikation; Färgseendets blick där en mångfald av mening kan bo kommer till uttryck i breven som Magne och Ina skickar och tillåter mottagarna att skymta karnevalens färgsprakande följe. Det ger de som berörs av breven och festerna en möjlighet till att utvidga repertoaren av uttryck som följer i en skilsmässas spår.

6.5.6 Sammanfattning av tema normkritikens gåva – inte svartvitt men konstigt

I detta kapitel har jag redogjort för informanternas upplevelse av att deras skilsmässoritualer gett människor i deras närhet nya perspektiv och en annan syn på skilsmässans ibland ensidiga framställning. Jag har dragit paralleller mellan informanternas skilsmässofester och Bachtins beskrivning av karnevaliska tillstånd. Jag har vidare pratat om hur tankar om det centripetala och centrifugala sättet att kommunicera kan förstås utifrån informanternas upplevelser. Jag har med stöd i dessa resonemang konkluderat med att informanterna genom sina skilsmässoritualer vidgar repertoaren för hur skilsmässan kan beskrivas bland informanternas nätverk.

7 Diskussion

Detta kapitel kommer inledningsvis diskutera och reflektera kring den analys och de fynd som uppsatsen presenterat. Därefter följer en kritisk diskussion kring uppsatsens genomförande och konklusioner. Sist kommer kortare avsnitt som adresserar behov för vidare forskning. Diskussionen kommer i korthet också knyta an till både tidigare forskning och teori.

7.1 Vad har jag kommit fram till?

Syftet med uppsatsen har varit att undersöka vad människor som genomgått någon form av offentlig skilsmässoritual tar med sig för erfarenheter av den, hur det påverkat dem och andra i sin närhet. Genom den tematiska analysen har jag presenterat sju teman. Fem av dessa teman, som tydligast kunde kopplas upp mot studiens slutliga syfte och frågeställning, har sedan analyserats genom att lyftas in i en systemisk kontext för att skapa ny och utvidgad förståelse av upplevelserna. Jag har kommit fram till att informanternas för det första tillskriver skilsmässoritualerna betydning för deras egen upplevelse av kontroll över en situation annars präglad av maktlöshet. Informanternas säger också att de genom ritualen fått möjlighet att nyskriva berättelsen om sig själv som de upplevt haft betydelse i möte med både vänner och familj. Informanternas berättar också att de genom ritualen fått motta omsorg och att ritualen underlättat för många i informanternas närhet ur den aspekten att de i det närmaste fått instruktioner för hur de kan och bör förhålla sig till informanternas. De olika ritualerna har för informanternas omgivning framstått som mer eller mindre oortodoxa vilket enligt informanternas kan ses som ett bidrag till att förstå att livet inte är så svartvitt. Genom de teorierna som använts söker jag först och främst förstå hur dessa upplevelser kan förstås i en systemisk, språkligt skapad kontext. Jag har genom analysen själv fått en djupare förståelse för de cybernetiska processer som präglar ett system i kris samt hur ny information kan hjälpa samma system att anpassa sig till en förändring. Likaså har jag sett hur ritualernas skeenden kan förstås utifrån grundläggande förutsättningar för kommunikation. Med hjälp av den narrativa metaforen har jag också kunnat se skilsmässoritualerna i ljuset av en språkligt skapad verklighet och genom några av de resonemang och teorier som följer i denna tradition.

7.1.1 Skilsmässoritualen ett annat ord för informering?

Vid en genömläsning av ovanstående stycke är det lätt att få uppfattningen att skilsmässoritualen fyller samma funktion som att informera nätverket om skilsmässan. Att skilsmässoritualen bara är en informationsform. Ja, det är ur ett perspektiv möjligt att se det så. Men samtidigt skulle det kanske upplevas i överkant redundant att se giftermålet, examensmarkeringar och kanske till och med begravningar på samma sätt. Hur som helst kan vi konstatera att skilsmässoritualens kanske största bidrag för informanterna har varit att informera sina närstående om den nya situationen. Denna informerande funktion, har som analysen visar, haft stor inverkan på både informanterna och de närståendes sätt att förhålla sig till varandra och kan också i hög grad peka på ett *före* och *efter*. Att en av de största funktionerna med informanternas ritual är att informera sina respektive nätverk kan också skänka legitimitet till uttalanden i Karlsteds (2016, s. 32) bok som menar att det att informera (som en konsekvens av att man söker stöd bland sina nära) bidrar till att komma vidare efter en skilsmässa. Det som enligt mig konstituerar ritualen i dessa fall är den konstgjorda arena som ritualen utspelas på. Här menar jag att informanterna, i och med sina urval av mottagare och deltagare i ritualerna, skapar den arena som inte naturligt finns tillgänglig för skilsmässans praktiker. Men andra ord: Konstgjordhet är det naturligas motsats. För vilka naturliga platser och arenor finns idag tillgängliga för att just informera om, eller ritualisera skilsmässor när varken kyrka eller rådhus har former för detta?

7.1.2 Att göra vad som helst är bättre än inget

Måste det då en fest eller brev till? Nej, troligtvis inte. Borde familjerådgivning och andra insatser rekommendera att markera skilsmässor och separationer mer offentligt då? Ja, troligtvis. När jag och min gode vän Håkon Hårtveit samtalat om dessa skilsmässoritualer har han påpekat att dessa informanter kan framstå som "duktiga", det vill säga personer med en inre drivkraft och starkt socialt kapital nog till att klara av motgångar i livet, och att dessa alltid klarar sig bättre än mindre socialt bemedlade människor. En klassfråga med andra ord. Bachtin (1986, s. 80) skulle kanske inte hålla med om det utan snarare hävda att det handlar om i vilken genre vi kommunikativt behärskar bra. Han säger att även språkligt mycket starka människor kan känna sig hopplösa inför vissa kommunikationssituationer just för att de inte behärskar de praktiska och generiska former som används i den givna genren (s. 80). Det

finns därför grund att hävda att det är klokt att, med handbegripliga tips, rekommendera att den som skiljer sig markerar detta på något sätt som kommunicerar den nya statusen till sitt nätverk. Detta ligger också i linje med Hoonderts (2019, s. 33) hypotes om vad skilsmässoritualens egentliga syfte handlar om: att genom berättande skapa sin nya identitet.

7.1.3 Tidens tand påverkar berättandet

En aspekt som inte diskuterats är tidsförloppet mellan skilsmässa-ritual-intervju. Dels är detta intressant med tanke på att informanterna i denna studie berättar att ritualerna de varit en del av inträffade för upp till flera år sedan. Men det är också intressant när i livsförloppet ritualen genomförs. Festerna hölls i samband med att skilsmässan gått igenom, vilket i dessa fall var flera månader efter separation. Breven skickas tidigt i skilsmässoprocessen. Ur dessa två tidsaspekter kan vi tänka att ritualerna fyllt olika funktioner. När vi ser på tidsfaktorn i relation till det som Hoondert (2019, s. 33) talar om när han beskriver ritualen som ett sätt att berätta (och skapa berättelsen) om acceptans inför sin nya livssituation, kan vi anta att tiden mellan ritualen och intervjun till denna studie har en stor betydelse. Detta eftersom informanterna haft god tid på sig att distansera sig från uppbrottets känslor och att berättelsen fått tid på sig att formas till nuvarande form. Berättelsen kan därför ses som ett nedslag i tiden, vilken förändras varje gång den berättas.

7.1.4 Andra möjligheter med studien

På samma sätt som informanterna har gjort urval i vilken berättelse om skilsmässan som ska berättas har jag gjort många val längs vägen. Bland annat vad gäller vilka teoretiska referensramar som informanternas teman ska förstås genom. Valen är gjorda på bakgrund av presenterade data, i linje med den induktiva tillnärmningen. Det hade trots det inte varit svårt att ändå landa kring helt andra teorier. Längre tänkte jag att jag skulle använda mig av Wittgensteins tankar om språkspel. Antingen för sig själv eller genom CMM (Coordinated Management of Meaning) där den är ett viktigt bidrag. Ur den narrativa metaforen hade också resonemanget om dominerande berättelser passat bra för att beskriva hur informanterna punktuerar. Det hade också varit lika möjligt att, med bakgrund i

skilsmässoritualerna, inta en mer socialantropologisk position och lägga mer vikt vid själva ritualen och dess betydelse för informantens status. Då hade begrepp som liminalitet varit ett passande teoretiskt bidrag vilket också kunde ha kompletterats med Bronfenbrenners teori om övergångar på systemnivå.

7.2 Kritisk genomlysning av genomförandet

7.2.1 När ett brev blir en ritual

Men frågan är om det kan kallas för ritual att en person som blivit lämnad skriver ett brev som han sen skickar ut till sina 50 närmsta vänner och bekanta. Som jag har definierat ritualen i uppsatsens inledning kan det nog hävas att ritualen är en handling som markerar ett före och ett efter, vilket också ett brev från en enskild individ kan räknas som.

Inkluderingskriterierna för informanterna var att de skulle ha genomgått någon form av offentlig skilsmässoritual. Under dessa premisser hörde potentiella forskningsdeltagare eller anhöriga till dessa av sig till mig. I den rekryteringstext som lades ut på facebook ger jag exempel på vad dessa skilsmässoritualer kan vara för något där bland annat brevskrivning och skilsmässosfest finns omnämnt. Här kan det argumenteras att jag varit för styrande i definitionen av ritual. Är det en slump att de informanter jag får tag i just genomfört fest och skrivit brev? Även om informanterna godtagit premissen för intervjun efter att ha läst informationstexten blev begreppet ritual, under samtliga intervjuer, tematiserat. För transparensens skulle lät jag temat stå kvar i resultatdelen även då det inte diskuteras i analysen utan dyker upp först i detta kapitel. En försiktig konklusion är att begreppet ritual för informanterna kan förefalla svårt och främmande i skilsmässosammanhang. Men på frågan om något kan kallas ritual även om begreppet i sig själv inte slår an hos informanterna blir svaret ja. Om vi hårdrar resonemanget kring språkets betydelse kan vi argumentera att ingen av informanterna (möjligen med undantag från Arvid) vid ingången till denna studie hade genomgått någon form av skilsmässoritual, men att alla genomgått en vid studiens slut. En följd av ett sådant resonemang, som också ligger i linje med den socialkonstruktionistiska hållningen, är att få eller ingen kommer genomföra skilsmässoritualer så länge vi inte har ett språk för det.

7.2.2 Odelat positiv bild av skilsmässoritualen

En aspekt som bör lyftas är i vilket ljus skilsmässoritualen beskrivs i. Vid genomläsning kan det hävdas att det saknas kritik mot den till stunder glorifierade skilsmässoritualen och dess effekter. Jag har flertalet gånger poängterat att varje nedskrivna berättelse, vare sig den handlar om oss själva eller andra, alltid är ett urval av verkligheten. Informanterna har dock fått frågor om negativa konsekvenser men bara Arvid kunde komma på hur denna aspekt spelade en roll för honom. Detta kan bero på många saker, men den mest uppenbara är att det är svårt för informanterna att uttala sig om vilka negativa konsekvenser skilsmässoritualen haft för andra även om de fått spekulera kring detta. Huruvida Magnes brev nådde exfrun i Australien och vad det om så gjort med (och mot) henne får vi aldrig svar på. Inte heller hur Arvids exfru hanterat den grad av hämnd skilsmässosfesten var ett uttryck för. Det hade därför varit intressant att intervjua båda parter i en skilsmässoritual för att kunna se på likheter och skillnader i upplevelsen. Ytterligare en aspekt som denna uppsats valt att inte adressera är diskursen om den tunga skilsmässan. Det vill säga i vilken grad det är rimligt att ta för givet att skilsmässan av naturen är dålig.

7.2.3 Kan uppsatsen skada informanterna?

Kan deltagandet i denna uppsats skada informanterna? Informanterna har gett samtycke att delta även om det i teorin, på grund av skilsmässoritualens ovanlighet, kan röja identiteten till dem. Vilken kritik kan i detta tillfälle drabba dem? Det är tänkbart att informanterna i så fall kan anklagas för att ta lätt på skilsmässan och att ritualen blir en form av skriftermål som rättfärdigar den. Här vill jag poängtera att jag sträckt mig långt för att anonymisera informanterna utan att innehållet vattnas ur.

7.2.4 Är det sant är eller det "bara en historia"?

Rubriken är hederligt stulen från McLeod (1997) som skämtsamt försöker problematisera uppdelningen mellan berättelse och verklighet. Denna uppsats vilar som bekant på en socialkonstruktionistisk grund. Jag tror således att informanternas berättelser om sina skilsmässoritualer i sig är med på att både befästa och skapa mening kring dessa. Som White och Epston (2000, s. 50) påminner oss om så är det genom berättelserna vi har om våra egna

och andras liv som våra upplevelser blir meningsfulla. Jag kan med andra ord inte veta om det informanterna berättar om avspeglar deras intuitiva närmaste känslor. Men jag kan däremot behöva acceptera att jag som forskare genom denna studie är med på projektet att skapa mening av en (eventuellt annars så meningslös) skilsmässa. Om detta är fallet kan vi hävda att skilsmässoritualen på så vis fortsätter (och pågår) genom att låta sig intervjuas av mig. Eller, med andra ord: Hade informanterna tillskrivit skilsmässoritualen så stor vikt om jag inte frågat om det? Nej, men det betyder inte att det är mindre sant. Informanterna konstruerar, och jag har bidragit till det. Jag har till och med burit både ställningar och tillhandahållit mutter och skruv. I den andra ordningens cybernetik finns det heller inget att sätt att förstå det.

7.3 Vidare forskning

Konklusionen för denna uppsats kan lyda att någon form av skilsmässomarkering, där huvudpersonen eller personerna också involverar delar av sitt nätverk, är till hjälp för att etablera sig själv som skild och för att få tillgång till omsorg som finns i systemet. Om vi tror att denna konklusion stämmer och om vi tror det Arosio (2011) säger när hon förespår att denna typ av ritual har en funktion i vårt samhälle, bör det rimligtvis också avspeglas i kommande forskning. En möjlighet är att skapa skilsmässointerventioner som kommunala och statliga familjerådgivningar (vid önskemål från klienter) kan erbjuda och tillhandahålla för att sedan följa upp resultatet av dessa. En annan mindre ingripande möjlighet är att följa ett antal par som är i färd med att skiljas i deras process där de inblandande får ta del av denna studies resultat för att sedan få hjälp att tänka kring hur en markering kan se ut för dem.

7.4 Skilsmässoritualens framtid

”Folk blir ju skilda, its a fact!” (Arvid)

Så länge folk skiljer sig kommer det finnas ett behov för att utforska på vilket sätt, och med vilket språk vi kan prata om det på. Och som Arvid påpekar så skiljer sig folk. Informanterna beskriver att de tror att skilsmässoritualen kommer spela en större roll i framtiden.

Informanterna, Hoondert (2019) och Arosio (2016) är överens om detta. Och det kanske inte är så konstigt om vi först har accepterat Watzlawicks (1967) axiom om att det inte går att inte kommunicera. Hur vi kan prata om att människor blir skilda på kan vara avgörande för att minska skadelidande som följer i skilsmässans spår, både för de som skiljer sig och för deras nära.

8 Avslutning

Vad har då jag som författare lärt mig av denna process, som pågått mer eller mindre parallellt med den pandemi som världen nu befinner sig i, och som troligt kommer fortsätta prägla den under lång tid framöver. Jo, att människan är en komplex varelse. Jag hade det på känn. Jag har genom de intervjuer jag genomfört fått ta del av upplevelser om hur komplex kommunikation kan vara, trots att den tack vare sitt ständiga pågående, gett oss många möjligheter att bemästra den. Jag har genom processen också fått en fördjupad respekt för berättelsens väsen och inför det faktum att vi som gruppmedlemmar av olika system så tydligt hör ihop. Jag har genom arbetet lärt mig att förstå ritualen som ett slags fordon. Många jag pratat med genom livet har ibland pratat om att de inte tycker om att flyga eftersom de tycker det går för fort. Att kroppen inte hinner med den omställning och de nya intryck en ny plats kan innebära. En ritual, så som den blir beskriven av informanterna, kan kanske ses som ett sätt att hinna med. Att landa, att komma fram samtidigt som planet. Ett sätt att förbereda systemet på den förändringen som är i färd med att ske så att systemet kan anpassa sig, i takt med förändringen. Att vi människor angår varandra får mig att tänka på de många underkommunicerade skilsmässor som jag till slut blivit varse, som om jag är berövad en chans att anpassa mig. Du sitter liksom i teatersalongen, du har biljett. Ridån är stängd och du är spänd på vad du kommer att få se. Lamporna i lokalen släcks och publikorlet dämpas och byts ut mot tystnad. Nu får du reda på att föreställningens ensemble drastiskt förändrats och att det skådespel du trott och förväntat att du skulle få se ägt rum ute på parkeringsplatsen. Skilsmässoritualen kan vara ett sätt för det omgärdande systemet att i högre grad få vara med på, och delta i livets improvisationsteater.

Styrkan jag upplever i berättelsens väsen planterar mig djupare i den språkligt konstruerade världen. Denna nyupptäckts erfarenhet kommer jag ha glädje av i mitt kliniska terapeutiska arbete framöver. Bland annat för att jag kan påminna mig om att jag som terapeut aldrig kan utgå från att veta något om en annan människa. I en språkligt konstruerad värld kan jag också påminna mig själv om att jag, som Watzlawick säger, behöver göra ramen tillräckligt stor så att det jag tror jag ser får plats. I mitt framtida yrkesverksamma liv är jag säker på att jag kommer möta många vars plats i samhället ibland ifrågasätts. Här kan detta perspektiv

avväpna och avdramatisera olika normbrytande beteenden till förmån för meningsskapande hållbara konstruktioner. Och om berättelsen plötsligt får plats får också människan plats.

Skilsmässoritualen är ett sätt att informera, både andra och den som genomför den om den nya situationen hela systemet behöver anpassa sig till. Den kan bidra med upplevelser av kontroll, omsorg, möjlighet till medverkan, frihet till andra och till att utmana gängse sätt att hantera skilsmässor. Och så länge skilsmässor tenderar tystas ner och som Arvid säger "sopas under mattan" finns det behov för denna typ av saknade ritual.

Litteraturlista

- Arosio, L. (2011). A Ceremony for Divorce? Emerging Practices for a New Rite of Passage, *Intams Review*, 17(1), pp. 14-24.
- Arosio, L. (2016). Old and new rites of passage in contemporary Western societies: A focus on marriage and divorce ceremonies. *Journal of Comparative Research in Anthropology and Sociology*, 7(1), 91-104.
- Bakhtin, M. (1984a). *Problems of Dostoevsky's poetics (Theory and history of literature Volume 8)*. (red. Emerson, Booth, & Booth, Wayne C.) University of Minnesota Press
- Bakhtin, M. (1984b). *Rabelais and His World*. Indiana University Press
- Bateson, G. (1980). *Mind and nature : a necessary unity* (p. 259). Bantam Books.
- Bateson, G. (2000). *Steps to an ecology of mind* (pp. XXXII, 533). University of Chicago Press.
- Bendt, I. (2005). *Skilsmässa: Ritualer vid separation*. Stockholm: Verbum
- Bruner, J. S. (1990). *Acts of meaning* (pp. XVII, 181). Harvard University Press.
- Brinkmann, S. (2013). *Qualitative interviewing*. Oxford University Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Collins, J. L. (2011) *Sacred Separations: The Divorce Ritual Workbook*, (Luxembourg: Createspace)
- Dalen, M. (2004). *Intervju som forskningsmetode : en kvalitativ tilnærming* (p. 136). Universitetsforl.
- Dyregrov, A. (2010). *Å ta avskjed : ritualer som hjelper barn gjennom sorg* (p. 78). Fagbokforl.
- Gergen, K. J. (2005). *Virkeligheter og relationer : tanker om sociale konstruktioner* (2. udg., p. 411). Dansk Psykologisk Forlag.
- Grimes, R. (2000). *Deeply into the bone : Re-inventing rites of passage* (Life passages). Berkeley: University of California Press.
- Hoondert, M. (2019). Emerging Ritual: Divorce Ritual. In P. Post, & M. Hoondert (Eds.), *Absent Ritual. Exploring the ambivalence and dynamics of ritual* (pp. 31-44). (Ritual Studies Monograph Series). Carolina Academic Press.
- Jenkins, K. E. (2014). *Sacred Divorce : Religion, Therapeutic Culture, and Ending Life Partnerships*. Rutgers University Press.
- Jensen, P., & Aspelien, H. (2009). *Ansikt til ansikt : kommunikasjons- og familieperspektivet i helse- og sosialarbeid* (2. utg., p. 220). Gyldendal akademisk.

- Jensen, P., & Ulleberg, I. (2013). *Mellan orden: Kommunikation i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Johansson, A. (2005). *Narrativ teori och metod : med livsberättelsen i fokus* (p. 403). Studentlitteratur.
- Johnsen, A., & Torsteinsson, V. (2015). *Lärobok i familjeterapi* (1. uppl.. ed.). Studentlitteratur. Lund
- Kale, S. (2019) 'It was one of the best nights of my life': the joy of divorce parties. Hämtad 29.04.21 <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/sep/24/it-was-one-of-the-best-nights-of-my-life-the-joy-of-divorce-parties>
- Karlstedt, A. B. (2016). *Vägen genom skilsmässan : att hantera en förlorad kärleksrelation* (p. 150). Natur & Kultur.
- Krouwel, M., Jolly, K. & Greenfield, S. Comparing Skype (video calling) and in-person qualitative interview modes in a study of people with irritable bowel syndrome – an exploratory comparative analysis. *BMC Med Res Methodol* **19**, 219 (2019). <https://doi.org/10.1186/s12874-019-0867-9>
- Kvale, S., Brinkmann, S., Anderssen, T. M., & Rygge, J. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. utg., p. 381). Gyldendal akademisk.
- Lock, A., Strong, T., & Røen, P. (2014). *Sosial konstruksjonisme : teorier og tradisjoner* (p. 468). Fagbokforl.
- Lundby, G. (1998). *Historier og terapi : om narrativer, konstruksjonisme og nyskriving av historier* (p. 216). Tano Aschehoug.
- Lundby, G. (2005). *Reflekterende team som hedrende seremoni*. Fokus På Familien, 33(3), 143–160.
- McLeod, J. (1997). *Narrative and psychotherapy*. SAGE.
- Malterud, K. (2017). *Kvalitativ metasyntese som forskningsmetode i medisin og helsefag* (p. 161). Universitetsforl.
- Myerhoff, B. (1982). *Life history among elderly: Performance, visibility and remembering*. I J Ruby (red), *A crack in the mirror: Reflexive perspectives in anthropology*. University of Pennsylvania Press.
- Parker, I. (2005). *Qualitative psychology : introducing radical research*. Open University Press.
- Polkinghorne, D. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. State University of New York Press.
- Post, P. (2015, September 03). Ritual Studies. *Oxford Research Encyclopedia of Religion*. Hämtad 22 Maj. 2020, från <https://oxfordre.com/religion/view/10.1093/acrefore/9780199340378.001.0001/acrefore-9780199340378-e-21>.

- Praesto, A. (2019) *Nya trenden: Fira skilsmässan med en fest*. PUBLICERAD: 21 SEP 2019. Hämtad 29.04.21. <https://www.expressen.se/amelia/relationer/nya-trenden-fira-skilsmassan-med-en-fest/>
- Romanoff, B. (1998). RITUALS AND THE GRIEVING PROCESS. *Death Studies*, 22(8), 697-711.
- Rosenberg, Thore (2010). Riten som kyrkan g(l)ömde" – En undersökning om riten och dess betydelse vid separation. Uppsala universitet. <http://ingelabendt.se/wp-content/uploads/Det%20h%C3%A4r%20%C3%A4r%20min%20C2%20uppsats%20Thore%20Rosenberg.pdf>
- Schjødt, B., & Egeland, T. (1989). *Fra systemteori til familierapi*. Oslo: TANO
- Sheehan, J. (2017). *The supervision of supervision: a thematic analysis of family therapy supervisors' experiences of a group supervision structure in a training context* (pp. 261–289).
- Simonnes, H. (2019, 7 april). Å skilles med stil «Løftet vi en gang ga, var vi ikke i stand til å holde» Dagsavisen. Hämtad 29.05.20. <https://www.dagsavisen.no/debatt/a-skilles-med-stil-1.1461400>
- Tarter, L. (2012) *The Divorce Ritual: Get up, Get out, and Get on with Your Life* (New York: Canal Publishing House, 2012).
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitative metoder* (5. utg. ed.). Bergen: Fagbokforlag.
- Thomassen, M. (2006). Vitenskap, kunnskap og praksis. Oslo: Gyldendal.
- Tjersland, O.A. og Eriksen, P. (1994). Fra karaktertrekk til relasjoner og språk. I S. Reichelt (Red). *Psykologi i forandring* (s. 125-144). Oslo: Norsk Psykolog forening. (19 s.)
- Watzlawick, P., Bavelas, J., & Jackson, D. (1967). *Pragmatics of human communication : A study of interactional patterns, pathologies, and paradoxes*. New York: Norton.
- White, M. (2006). *Narrativ praksis* (p. 205). Hans Reitzel.
- White, M., & Epston, D. (1990). *Narrative means to therapeutic ends* (pp. XVII, 229). Norton.
- White, M & Epston, D. (2000). *Narrativ terapi : En introduktion* (1. utg.. ed.). Stockholm: Mareld.
- White, M., Storsveen, E., & Bakke, K. H. (2009). *Kart over narrativ praksis* (p. 266). Pax
- Zahl-Olsen, R. (2018). Går annethvert ekteskap i oppløsning? *Fokus På Familien*, 46(01), 53-73.
- Ølgaard, B. (2004). *Kommunikation og økomentale systemer : En introduktion til Gregory Batesons forfatterskab* (3. rev. udg. ed.). København: Akademisk Forlag.

9 Bilagor

9.1 Godkänd ansökan NSD

NSD sin vurdering

Prosjektittel

Skilsmässoritualen - opplevelser och erfarenheter från ett förstapersonsperspektiv

Referansnummer

350560

Registrert

05.06.2020 av Gustav Ledstam -

Behandlingsansvarlig institusjon

VID vitenskapelige hogskole / Fakultet for sosialfag / Fakultet for sosialfag Oslo

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Halvor De Flon

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Gustav Ledstam,

Prosjektperiode

01.06.2020 - 30.06.2021

Status

16.06.2020 - Vurdert

Vurdering (1)

16.06.2020 - Vurdert

Det er vår vurdering at behandlingen av personopplysninger i prosjektet vil være i samsvar med personvernlovgivningen så fremt den gjennomføres i tråd med det som er dokumentert i meldeskjemaet 16.06.2020 med vedlegg, samt i meldingsdialogen mellom innmelder og NSD. Behandlingen kan starte.

9.2 Informationsbrev och samtyckesblankett

Information till deltagare i studien ”Skilsmässoritualen - opplevelser og erfarenheter frå ett førstapersonsperspektiv”

Mitt navn er Gustav Ledstam. Jag studerer just nu på masternivå vid VID vitenskapelige høyskole, i emnet familierapi og systemisk praksis. Jag kommer under året som kommer skriva min masteroppsats på emnet skilsmässoritualen, med utgangspunkt i egne opplevelser hos dem som gjennomgått en sådan. Med ritual menar jag markering gjennom fest, ceremoni, offisiell markering eller liknande som inte har någon juridisk innbörd.

Oppsatsens frågestilling er: ”Hur beskriver mennesker som gjennomgått någon form av offentlig skilsmässoritual sin erfaring av den?”

Vad innebär det i praktiken?

Jag ønsker intervju 4-5 personer som gjennomgått någon form av skilsmässoritual. Intervjun tar cirka 60-90 minutter og spelas in som lydfil for å kunne transkriberes så eksakt som möjligt. Frågorna berør først og fremst den gjennomførte ritualen og hur du opplever at den påverkat dig og andre. Som ett steg i å beskrive hur ritualen påverkat dig kan det bli aktuelt å berøre teman som psykisk mående.

Hur hanteras mina personoppgifter?

Dine personoppgifter er din ensak. Det enda jag kommer behøve er en mailadresse till dig om det oppstår behov for oppklaring i något under studiens gång. I øvrigt kommer informasjon om dig, som lett kan identifisere dig, anonymiseres i størst mulig mån*. Lydfilen av intervjun kommer raderes efter transkribering og kommer fram tills dess endast vara tilgjengelig for mig, samt min handledare. Det signerte papiret som vittnar om ditt samtykke kommer å forvaras separat frå den anonymiserte transkriberte teksten og låses in i ett arkivskåp fram tills oppsatsen er ferdig, eller når du sjelv ønsker å dra tilbake ditt samtykke.

*Anonymiseringen. Skilsmässoritualer ser i praktiken mycket olika ut. Det finns eksempel på ritualer som er spektakulære og unike. Om ritualens karakter bidrar till å du med lettighet kan identifiseres, kan du som deltagere bestemme om du ønsker å forskeren arbeider med å skriva om ritualen så at du ikke kan gjenkjennes. Du kan også velje å samtykke till å forskeren, trots at det kan finnes risiko at du kan identifiseres, ändå publiserer materialet. Valet gjør du på samtyckesblanketten.

100% frivillig- vad innebär det?

Du deltar på frivillig basis. Det innebær som næmnt at du når som helst under studiens fortgang kan dra tilbake ditt samtykke utan å behøve å motiverer hvorfor. Du har også rett till insyn i den transkribering som blir gjort av vår intervju.

Godkånt av NSD- Norsk senter for forskningsdata AS

NSD har bedømt å hanteringen av personoppgifterna i dette projekt står i paritet med personvernregelverket.

Jag har fler frågor- vart hör jag av mig?

Om du har frågor till studien eller önskar använda dig av dina rättigheter, ta då kontakt med:

- *Gustav Ledstam, masterstudent* vid VID vitenskapelige høgskole, Oslo
Gustav Ledstam, gustav@ledstam.se, +4740383728
- *Jacob Cilius Vinsten Christiansen, Handledare för projektet.*
jchu@ucl.dk, +4528491175
- *Halvor De Flon, kontaktperson på behandlingsansvarig institution.*
halvor.deflon@vid.no, +4722451971

Om du har frågor som rör NSD och deras bedömning av projektet kan du kontakta:

- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS på epost (personverntjenester@nsd.no) eller på telefon: 55 58 21 17.

Med vänliga hälsningar

Gustav Ledstam

Informerat samtycke

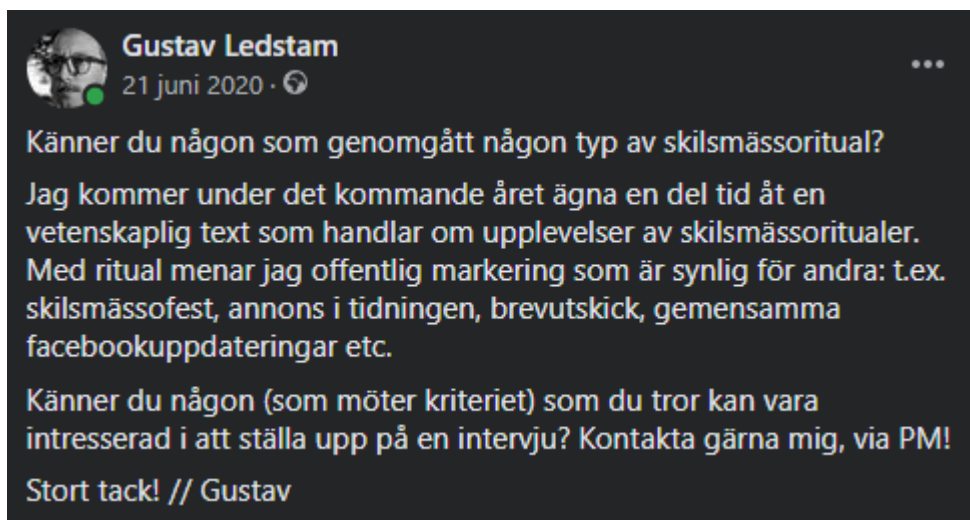
Jag har mottagit och förstått informationen om projektet information om projektet "Skilsmässoritualen - upplevelser och erfarenheter från ett förstapersonsperspektiv" och fått möjlighet att ställa frågor. Jag samtycker till:

- att delta i *intervju med Gustav Ledstam*
- att *upplysningar om ritualen publiceras trots risken att jag kan igenkännas (lämnas denna ruta tom kommer all information om ritualen som kan avslöja din identitet anonymiseras.)*

Jag samtycker till att mina uppgifter behandlas fram till projektet är avslutat, vilket enligt planen sker juni 2021.

(Signerat av deltagare, datum:)

9.3 Rekrytering facebook

9.4 Transkriberingsutdrag

- 1 G: Men kan inte du tänka dig att berätta fritt och med egna ord om den ritualen som du deltog i? I:
- 2 ja, alltså jag tror jag ska börja med att säga att jag, att vi inte tänkte på det som en ritual då det
- 3 hände, eh. Det här ju var ju ganska länge sedan. Vi skilde oss 2006, eh så att eh, jag tror inte jag
- 4 hade begreppsapparaten som involverade ritualer över huvud taget ifht att skiljas, men det som var
- 5 vår situation var att vi var ett par som hade varit tillsammans i xx år när vi skiljde oss, vi hade varit
- 6 gifta i x år, så vi hade ju en lång historia tillsammans, egentligen var en stor del av vuxenhistorien var
- 7 gemensam. Eh och då vi skulle gå ifrån varandra så var det en process som för oss hade pågått
- 8 ganska länge, vi hade haft det svårt länge, och vi hade gått i terapi och vi hade verkligen strävat. Men
- 9 vi hade inte involverat så väldigt många i den processen, vi hade nog snackat lite med några väldigt få
- 10 nära men vi hade väldigt stort nätverk som jag tror över huvud taget inte tänkte på oss som ett par
- 11 som ett par som hade svårigheter och som potentiellt kunde gå ifrån varandra. Så vi var nog så klara
- 12 över att detta kommer vara överraskande för både vänner och familj. Eh, så att vi såg ett sådan, jag
- 13 tror vi båda kände på ett behov för att eh ja på ett sätt få lov att informera om detta då. Och sen var
- 14 vi också båda två på ett sätt bekymrade för i kraft av det var så mycket gemensamt- i vännerna våra,
- 15 så var rädda för detta med att folk skulle börja att ta sida och det skulle skapas historier, så vi
- 16 snackade en del på förhand om hur vi skulle göra det och vi hade egentligen väldigt liten repertoar
- 17 har jag tänkt på nu i eftertid, vi hade ju inte så mycket- vi visste ju inte helt hur ska man göra, hur ska
- 18 man skilja sig? Det var ju också en sån skilsmässa som på ett vis växte fram.

9.5 Intervjuguide

Syftet med denna studie är att undersöka vad människor som genomgått någon form av offentlig skilsmässoritual tar med sig för erfarenheter av den, hur det påverkat dem och vilken betydelse den spelat.

Hur beskriver människor som genomgått någon form av offentlig skilsmässoritual sin erfarenhet av den?

Följande forskningsfrågor kan bidra med att belysa problemställningen:

1. Hur har ritualen påverkat livet för den som genomgått den?
 2. Vilken betydelse upplever den som genomgått ritualen att den haft för andra?
-

Kunde du tänka dig att berätta fritt, med egna ord om den ritualen som du deltog i?

Underfrågor: Vilka inkluderade den? (vem var inbjuden)

Vems idé var det?

Vilka reaktioner fick du?

Varför bestämde du dig för att genomgå en ritual?

Har du sett på din erfarenhet som en ritual innan denna forskning?

Hur påverkade genomgåendet av ritualen dig?

Underfrågor: På vilka områden i livet påverkade det dig?

Hur märkte/märker du att du blivit påverkad av den?

Vilka konsekvenser tror du det haft för tiden efter skilsmässan? För dig och för andra.

På vilket sätt har den påverkat dig, kortsiktigt och långsiktigt?

Hur tror du ritualen har påverkat andra i din närhet?

På vilket sätt kan du märka att det påverkat andra?

Har det haft negativa konsekvenser? För vem?

Om du får spekulera i *varför* du tror att ritualen påverkat dig och eventuellt andra, hur låter det då?

Vilka element tror du är viktiga i ritualen?

Skilsmässoritualens framtid- hur tror du den ser ut?

Vem kan den vara bra för?

Hur tycker du den bör göras?

9.6 Inas brev

Kjære venner og familie!

Det å skrive dette brevet, er en av mange utfordrende øvelser som kreves av oss i den fasen vi nå gjennomlever. Vi er nå i ferd med å gå fra hverandre, og vi skriver dette for at dere, som står oss nær, skal vite litt om denne avgjørelsen.

Boken om et ekteskap inneholder både gode og smertefulle kapitler, akkurat slik det ble sagt oss den augustdagen vi stod fremfor alteret og gav oss til hverandre. Boken om akkurat vårt ekteskap, inneholder flere gode kapitler enn mange andre bøker, men den rommer også mange smertefulle og krevende avsnitt og kapitler. I denne pendlingen mellom det gode og det vonde, har vi to ikke maktet å bygge den trygge havn vi ville at ekteskapet vårt skulle være. Og selv garvede sjøfolk blir til slutt slitne av å seile inn i storm etter storm...

Men siden kjærligheten ikke er borte, er dette forferdelig vondt og kaotisk. Vi griner en skvett, så tenker vi litt praktisk, så mimrer vi litt, og så glemmer vi hele greia... og oppfører oss slik folk flest oppfører seg i krevende tider. Vi er fortsatt hverandres beste venner – og vi er takknemlige for at vi også i denne prosessen ser ut til å kunne føre hverandre videre med respekt og varme. Det er vårt håp at dette skal danne grunnlag for at vi også i fremtiden skal kunne omgås på en god måte.

Når det gjelder dere som omgir oss, så håper vi dere skjønner at vi trenger dere – begge to – og at det ikke er nødvendig at dere tar parti for – eller mot - den ene eller den andre av oss. Vi vil gjerne treffe dere sammen, når det virker naturlig – og alene, når det er naturlig. Når det gjelder de av dere som av ulike grunner nå ikke blir «felleseie», så vil vi takke for mange fine år og mange gode opplevelser.

Vår bosituasjon er fortsatt ikke helt avklart, men antakelig vil Yngve bli boende i Marviksveien, mens Ina leter etter litt færre kvadratmeter et annet sted i Kristiansand. Vi håper dere kan hjelpe oss gjennom denne vanskelige perioden - ikke minst ved å la oss fortsette å tenke godt om hverandre

*Vårt liv är en vindfläkt, en saga, en dröm,
en droppe som faller i tidernas ström.
Den skimrar i regnbågens färg en minut,
brister och faller och drömmen är slut.*

- Nils Ferlin

Beste hilsen

Yngve & Ina